

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СКІДАН ДАР'Я СЕРГІЙВНА

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри історії України
та спеціальних галузей історичної науки,
д.і.н., професор _____ Темірова Н. Р.
« _____ » _____ 2021 р.

**СВЯТКОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
«РАДЯНСЬКОЇ ЛЮДИНИ» В УСРР-УРСР**

Спеціальність 032. Історія та археологія

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:

Темірова Н.Р., завідувач кафедри
історії України та спеціальних
галузей історичної науки,
д. і. н., професор _____

Оцінка: _____ / _____ / _____

Голова ЕК:

Дровозюк С.І., д.і.н., професор

Скідан Д.С. Святкова культура як чинник формування радянської людини в УСРР-УРСР. Спеціальність 032 «Історія та археологія», ОП «Історія та археологія». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця 2021.

У бакалаврській роботі проаналізовано святкову культуру та її вплив на формування «радянської людини». Показано особливості становлення нових свят і процес заміни та трансформації старої обрядовості. Висвітлено основні ідеологічні настанови в святковій обрядовості, розкрито особливості організації та проведення свят в СРСР. Основним завданням державних свят стало утвердження більшовицької ідеології, що, в свою чергу, не могло не відобразитись на ідентичності радянської людини. Дослідження базується на принципах історизму, аналізу та синтезу і метод критичного аналізу джерел.

Ключові слова: свято, обряди, святкова культура, УРСР, радянська людина.

64 с., 2 дод., 10 рис. Бібліограф.: 48 найм.

Skidan D.S. Festive culture as a factor in the formation of the Soviet man in the USSR-USSR. Specialty 032 "History and Archeology", OP "History and Archeology". Vasyl Stus DonNU, Vinnytsia 2021.

The bachelor's thesis analyzes the holiday culture and its influence on the formation of the «Soviet man». The peculiarities of the formation of new holidays and the process of replacement and transformation of the old rituals are shown. The basic ideological instructions in festive rites are covered, features of the organization and carrying out of holidays in the USSR are opened. The main task of public holidays was the establishment of Bolshevik ideology, which, in turn, could not help but reflect on the identity of the Soviet man. The study is based on the principles of historicism, analysis and synthesis and the method of critical analysis of sources.

Key words: holiday, rites, festive culture, USSR, Soviet man.

64 p., 2 add, 10 dr. Bibliography: 48 hired.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Дослідницький ландшафт теми	7
1.2 Характеристика джерел і методологічні засади	15
РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ СВЯТКОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	18
2.1 Новий «червоний календар» святково-обрядових дат.....	18
2.2 Створення символічного простору свят	24
2.3 Зміни в релігійній культурі як чинник формування радянської ідентичності людини	32
РОЗДІЛ 3 ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СВЯТКОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ УСРР-УРСР	43
3.1 Святкова культура як елемент формування «радянської людини».....	42
3.2 Особливості державної радянської обрядовості в УСРР-УРСР	45
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	53
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Наразі держави, які входили до соціалістичного табору перебувають у процесі активного переосмислення свого радянського минулого. Протягом 1990-х рр. відбувся кардинальний перегляд радянської історії. Тому почали з'являтися праці які спростовували історичну правду яка була сформована в старій «системі». В роки незалежності відбувся аналіз історичних подій в тому числі святкової культури СРСР, яка несла в собі агітаційний характер. Тому зараз відбувається активний процес осмислення практик святкування та їх впливу на формування радянської ментальності, важливо розуміти, де проходить межа між невід'ємною частиною розвитку сучасного суспільства кожної країни та застарілою ідеологічною парадигмою. Враховуючи виняткове значення державних свят як фактору формування ідентичності, обрана тема є актуальною не лише в науковому, але й у практичному вимірі, адже радянське минуле досі присутнє у святкових проявах на територіях колишніх республік Союзу.

Святково-обрядова культура, головним елементом якої є свято, завжди були невід'ємною частиною життя людини та цілого народу. Поєднуючи в собі різні системи, акумулюючи, релігійні, філософські погляди і відображаючи зміни взаємовідносин суспільства та влади, свята пронизують культурні поля різних епох від минулого до майбутнього. Святкова обрядовість сама по собі явище складне та багатогранне. Святкова культура гнучко видозмінюються під впливом суспільно-політичних трансформацій.

Дане дослідження спрямоване на вивчення впливу свят в СРСР на формування радянської ідентичності у міжвоєнний період. Свята структурують життя людини, супроводжуючи від початку до кінця життя, вони відіграють важливу роль в процесі її інтеграції в соціум. Тому саме таке явище, як свято відігравало важливу роль в становленні свідомості та ідентичності радянської людини.

Об'єктом дослідження виступає радянська святкова культура.

Предметом є процес зародження й розвитку радянських свят в УСРР-УРСР та їхнє місце у формуванні свідомості громадян.

Мета бакалаврської роботи полягає у дослідженні процесу становлення радянської святкової культури та її впливу на становлення «радянської людини». Задля її реалізації необхідно розв'язати такі дослідницькі **завдання**:

- вивчити наукову літературу та джерела з проблеми;
- дати загальну характеристику спроб упровадження нової обрядовості в 1920-ті - 1930-ті рр.;
- проаналізувати радянські масові свята та ритуали, що розроблялись і встановлювались протягом 1920-х - у 1980-х рр.;
- дослідити запровадження радянської святкової обрядовості на території УСРР-УРСР;
- визначити типові моделі свят і простежити їх історичну динаміку;
- дослідити та проаналізувати трансформаційні процеси релігійної святкової обрядовості на території радянської України.

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1920-ті - 1980-ті рр. Нижня межа зумовлена початком запровадження нових свят в УСРР; верхня пов'язана з розпадом СРСР, зниженням ідеологічного тиску на населення та початком поступової трансформації святкової культури в умовах державної незалежності.

Географічні межі дослідження охоплюють територію УСРР-УРСР.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що роботі досліджено трансформаційні процеси святкової культури, які відбувались внаслідок кардинальних змін вектору соціально-політичного й економічного розвитку СРСР, зокрема у досліджено: проаналізовано найсуттєвіші структурні компоненти феномену свята, а саме: обряд, символи, культи та простежено їх трансформацію; визначено наступні типологічні моделі свят: «релігійне свято», «революційне свято», «тоталітарне свято» та простежено їх змінні варіанти; виявлено вплив глобальних процесів на

святково-обрядову діяльність на теренах УСРР-УРСР, які зумовили соціокультурні зміни серед населення.

Науково-практична значущість дослідження полягає в поглибленні й упорядкуванні наукового знання про святкову культуру радянської доби, що надає змогу прогнозувати шляхи розвитку вітчизняної святкової обрядовості. Отримані результати можуть застосовуватися в подальших наукових дослідженнях святково-обрядових заходів як складової духовної культури жителів пострадянських країн, а також у розробці викладанні дисциплін «Історія свят і обрядів в Україні», «Методика підготовки і проведення театралізованих заходів», «Історія радянської ментальності».

Апробація результатів дослідження відбувалась під час виступів на студентських наукових конференціях, серед яких, зокрема: «Державні свята у формуванні радянської ідентичності» (Міжнародна наукова конференція «Травневі студії 2019: історія, політологія, міжнародні відносини»); «Свято «Великого жовтня» як інструмент формування «советськості» (II Міжнародна наукова конференція «Травневі студії 2020: історія, політологія, міжнародні відносини»); «Великий Жовтень» у вітальних картках» (III Міжнародна наукова конференція «Травневі студії 2021»). За результатами дослідження здійснено чотири публікації, з яких одну – «Радянізація релігійних свят» розміщено у «Віснику Студентського наукового товариства ДонНУ» за 2019 рік.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження, в її основу покладено проблемно-хронологічний принцип. Бакалаврська складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (49 назв), двох додатків (10 рисунків). Загальний обсяг роботи становить 63 сторінки, з яких основний текст займає 52 сторінки.

РОЗДІЛ 1 СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Дослідницький ландшафт теми

Проблема аналізу та дослідження святкової культури у межах СРСР, зокрема в УСРР, привертала увагу радянських і сучасних науковців, серед яких як вітчизняні так і зарубіжні дослідники. Умовно всі праці, що стосуються святкової культури, розділено на дві групи: історія формування нових радянських обрядів та дослідження традиційної народної обрядовості.

Своєрідним рубежем у вивченні радянських свят є монографія К.Жигульські «Свято і культура. Свята старі і нові. Роздуми соціолога» що вийшла в світ на зорі Перебудови (1985) і написана польським соціологом і міністром культури Польської Народної Республіки [15]. Вона являє собою синтез як радянського, так і зарубіжного досвіду дослідження свята. У своїй роботі К. Жигульські проводить детальний аналіз трансформації як європейської, так і радянської моделі свята. Виконана на стику соціальної філософії, культурної антропології, соціальної історії та культурології монографія К. Жигульського представляє інтерес для фахівців різних областей знання. Автор описує типову модель державного свята, що включає наступні елементи: віддання почестей символам і знакам, які втілюють ідею держави, демонстрація збройної сили для підкреслення потужності, суверенності і міжнародного значення нації, публічне нагородження відзначилися перед владою і урядом. Крім нагород, які виступали формою святкових дарів, під час свят публічно і чітко демонструвалася структура державного апарату. Видатні діячі держави з'являються на почесних трибунах, люди надягають ордени та відзнаки, члени організацій і різних громадських об'єднань - мундири і формений одяг. Святкові церемонії проходять в столицях і адміністративних центрах, повторюючи одну й ту ж загальну схему [15]. Таким чином, в розумінні К. Жигульського державне свято - це перш за все військово-політична дія, близьке до параду. Причому, як зазначає сам автор,

така модель є універсальною і реалізується у всіх державах. У Радянському Союзі цій моделі повністю відповідали свята Жовтневої революції і Першого травня. Кожен з них тривав два дні. У перший день проходили публічні урочистості, перш за все - демонстрація трудящих, а на свято Жовтня - ще й військовий парад. Ці найважливіші свята проходили в Москві на Красній площі. З трибуни мавзолею керівники партії і уряду брали святковий парад і вітали учасників демонстрації трудящих. В урочистостях брали безпосередню участь мільйони людей. Другий день заповнювався розвагами, іграми, спортивними змаганнями, концертами і іншими культурними уявленнями [15].

У радянській історіографії переважають роботи, що видавались для пропагандистів, методичні брошури з рекомендаціями щодо проведення свят у місті і селі. На сьогодні існує достатній масив літератури стосовно святково-обрядової культури радянської епохи, яка є предметом наукового інтересу для етнографів, соціологів, культурологів, соціальних антропологів, стає темою міждисциплінарних студій. Спостерігається більший інтерес до сфери свят і обрядів у перші десятиліття радянської влади. Надзвичайно ґрунтовним є доробок радянських дослідників у роботі Анатолія Мазаєва «Свято як соціально-художнє явище» [28]. Аналізується соціальна сутність свята, його місце і роль в розвитку культури і мистецтва. Використаний великий фактичний матеріал досвід теорії і практики радянського масового свята.

В. Полонський, автор праці «Російський революційний плакат», який керував редакційно-видавничою роботою, що обслуговувала потреби Червоної армії, зокрема, займаючись створенням і публікацією агітаційних плакатів, виклав власне бачення відмінностей між радянським і дореволюційним плакатом, а також прокоментував основні плакатні сюжети [32].

Радянський російський етнограф Л. Тульцева в роботі «Сучасні свята і обряди народів СРСР» описує свята і обряди, історію їх становлення і

розвитку починаючи з XIX ст. до наших днів; детально зображується, як формувалися пролетарські свята і обряди в місті і селі, як йшла розробка нової обрядовості, яке місце займають свята в житті радянського народу, які їхні національні особливості [41].

Л. Сабурова у праці «Про вивчення народних обрядів. Фольклор і етнографія: Обряди і обрядовий фольклор» детально розглядає витoki та процеси нормування народної обрядовості [36]. У процесі вивчення обрядів було встановлено, що будь-яка обрядова дія, а тим більше система обрядовості, відображає в своєрідній художній зорово-емоційній формі важливі погляди, нерідко висхідні до ідеології первісно-общинного ладу. У той же час обряди - певний, значний пласт духовної культури народу; в них виявляється сильне переплетення стадіально різних, неадекватно переломлюються уявлення [36, с. 4].

Питання розвитку та функціонування радянських свят та їхнього впливу на формування «радянської людини» завжди викликали непідробний інтерес серед зарубіжних вчених (істориків, культурологів, соціологів). Їхня роль і значення, сутність і зміст, досвід і проблеми організації і проведення, вплив на формування громадської думки, на культурний розвиток і повсякденне життя радянських людей виступали об'єктами вивчення цілої плеяди советологів - фахівців з радянської історії в усіх її іпостасях. Ще за радянських часів у США і Західній Європі виходить ряд публікацій, присвячених дослідженням радянської святкової культури. Такі фахівці, як Шейла Фітцпатрік, Сара Дейвіс, Йохен Хеллбек, Лінн Вайола заклали основи для подальших досліджень радянських свят. У даний час кількість публікацій з даної проблематики істотно зросла, що можна пояснити зростанням інтересу як в цілому до радянської історії, так і зокрема до радянської святкової культури.

У сучасній історичній науці однією з найбільш значущих проблем, що привертають увагу дослідників, є всебічний розгляд процесів соціокультурної трансформації, що мали місце в минулому і що

відбуваються зараз. Особливе значення в цьому плані набуває вивчення змін в такій області, як святкова культура, яка є одним з важливих елементів соціального та історичного буття. Безпосередньо пов'язана з поєднанням буднів і свят, балансом робочих і вільних днів в календарі, трудовою етикою і суспільною свідомістю, вона служить дієвим механізмом солідаризації суспільства. За допомогою транслуються через неї цінностей відбувається включення індивіда як в структуру соціуму, так і в його культуру. Святкова культура сприяє оформленню національних, культурних, релігійних, корпоративних і навіть сімейних моделей, спрямованих на самоідентифікацію людини, суспільства і держави.

Цікаве дослідження написане німецьким істориком М. Рольфом, який у своїй роботі «Радянські масові свята» простежує створення в Радянському Союзі особливого "червоного календаря" і формування специфічної культури масових свят, за допомогою яких "інсценує диктатура" демонструвала свої досягнення, прищеплювала суспільству свої ідеологічні та культурні стандарти [35]. Автор досліджує своєрідність святкової культури СРСР, порівнюючи її з аналогічною культурою інших диктатур і демократичних країн. Книга призначена для широкого кола читачів, які цікавляться історією культури Росії і СРСР. Автор вивчає масові радянські свята як засіб здійснення більшовиками свого панування - як інструмент маніпулювання і як один з каналів проведення більшовицької політики. Свій дослідницький підхід М. Рольф визначає як «об'єднання політико-орієнтованої історії культури і культурну історію політики» [35].

М. Рольф привернув увагу до 1927 року, який став одним із найактивніших у сфері творення масового радянського свята, адже святкування 10-річчя революції стало вагомим поштовхом до уніфікації різномірних місцевих сценаріїв революційних свят і створення своєрідного «зразкового» святкування. Ретельне планування, розробка сценарію експертами та чітка регламентація дій під час святкування стають характерними рисами подальших ювілеїв радянської влади та масових свят

загалом. Від 1927 року «ініціатива знизу» втискала у вузькі рамки існуючого зразка свята. Зазвичай, таким зразком ставало святкування у Москві на Красній площі, яке широко висвітлювалося у центральній та регіональній пресі. Існували навіть «соціалістичні змагання» міст за кращий сценарій свята, а переможець часто обирався саме за критерієм схожості зі столичним сценарієм. Вже з середини 1930-х років видавались практичні посібники з організації свят, без теоретичних роздумів щодо форм і методів, а з 1927 р. по всій країні принаймні номінально функціонувала мережа комісій з планування і організації радянських свят [35].

Грунтовне дослідження являє собою робота Н. Лебіної «Радянська повсякденність: норми і аномалії. Від воєнного комунізму до великого стилю» [26]. Книгу присвячено формуванню радянської повсякденності. Автор, використовуючи дихотомію «норма / аномалія», демонструє на матеріалах 1920 - 1950-х рр. трансформацію політики більшовиків в сфері харчування та житла, моди і дозвілля, релігійності та сексуальності. Основний предмет інтересу дослідниці – епоха сталінського великого стилю, коли повсякденне життя не тільки втрачає риси «надзвичайності» військового комунізму і перших п'ятирічок, а й позбавляється досягнень демократичних перетворень 1920-х рр., перетворюючись в повсякденність тоталітарного типу з жорсткою системою приписів і заборон.

Л. Шумихіна та В. Попова у статті «Естетика парадів і демонстрацій як святкового ритуалу радянської культури». розглядають трансформації святкової культури в пореволюційний період, аналізується радянська естетика і форми її репрезентації [48]. Підводячи підсумки, авторки доходять висновків, що масові демонстрації і паради стали найважливішою формою радянської святкової культури. У цих ритуалізованих ходах маси долучалися до офіційної ідеології, яка використала в тому числі і естетичні способи впливу і виховання. Радянські масові свята стали вираженням нової естетики, що є однією з основ післяреволюційної радянської культури [48].

Л. Лазарева у книзі «Історія і теорія свят». показала свято як знак культури і розглядає знаки, що були присутні у святах, виокремила історичну детермінанту форм і змісту святкової культури [25]. Авторка виокремлює основні рушійні сили святкової діяльності в конкретні історичні проміжки, розглядає формування художньо-виразної мови свята, та питання життєдіяльності свята в різні періоди.

Цікавою для вивчення впливу святкового календаря на формування цінностей радянського суспільства є стаття Т. Анікової «Святковий календар у формуванні ціннісних установок суспільства» [2]. Авторка розглядає святковий календар як відображення інтересів правлячої системи, який формує ціннісні орієнтири суспільства через свято. Вона простежила на прикладі радянських свят, як влада, використовуючи свято як засіб перекувати свідомості людей, здійснювала масоване ідеологічне виховання і насадження культурних і поведінкових норм, що призводить до руйнування старих ідеологічних уявлень і формуванню нового масової свідомості людини.

У пострадянський період у зв'язку з відкриттям архівних матеріалів для громадськості, а також з появою і впровадженням міждисциплінарного підходу в історичну науку, почалося активне дослідження культури святкового побуту і пов'язаних з ним настроїв населення СРСР. Як правило, в таких роботах основний упор робився на виявлення загальних політичних, соціальних, психологічних і приватних принципів проведення святкових заходів в Радянському Союзі в 1920-1930-і рр. Свята розглядалися більшістю переважно сукупно без докладного аналізу окремих знаменних дат і подій. Хоча ряд дослідників і виявляв в своїх роботах регіональні та територіальні аспекти і особливості святкування.

Вивчення поняття ментальності та ідентичності радянської людини знаходимо в роботах українських вчених, таких як Н. Шліхта, яка в роботі «Історія радянського суспільства» пропонує критичний погляд на неполітичну історію держави, в якій заполітизованим був кожен аспект

життя й поняття "партія" і "держава" стали тотожними [45]. Видання ознайомлює з основними характеристиками радянської повсякденності, охоплюючи найширше коло тем: від офіційного ідеалу радянської людини і методів її виховання до щоденного опору в СРСР. Найбільший інтерес у роботі можуть становити так звані листи «у владу», в ЗМІ, скарги, звернення звичайних обивателів, адресовані адміністративним структурам, звіти влад різного рівня про настрої населення щодо чергових державних кампаній. Точно можна сказати, що дана праця стане точкою відліку для цілої плеяди молодих дослідників, які, цілком можливо, зроблять відчутний внесок у розкриття загадки формування ментальності людини, народженої в СРСР. Ще одним цікавим дослідженням є робота Н. Шліхти «Церква тих хто вижив Радянська Україна, середина 1940-х - початок 1970-х рр.» [46]. У праці показано «малі справи» і «повсякденний спротив» владі заради виживання власного і виживання своєї Церкви [44].

У статті Ю. Каганова «Радянські свята та обряди у контексті ідеологічної політики в Україні другої ХХ ст.» відображено ідеологічний аспект свят та обрядів в радянській Україні другої половини ХХ ст. [19]. Аналізується впровадження нової і трансформація існуючої святково-обрядової культури під впливом державної політики, характеризуються її складові та особливості, проблеми сприйняття населенням. порушується питання про вплив нової моделі свят та обрядів на суспільну свідомість, витіснення релігійності, формування цінностей та ідентичності. На конкретних фактах показано розрив між офіційними канонами святкувань і проведення обрядів та повсякденними практиками. Висвітлено прояви опозиційних настроїв населення під час святкувань.

У статті Н. Громової «Радянська історіографія календарної обрядовості українців». розглядається інтерпретація українських календарних свят та обрядів радянськими етнологами в другій половині ХХ ст. [9].

А. Аль-Анні та Н. Кузіна у статті «Державна політика по впровадженню радянської обрядовості в Український РСР» проаналізували

етапи формування радянської обрядовості в Українській РСР [1]. Вони показали, що обрядовість у структурі радянського способу життя була одним із специфічних способів вираження, закріплення та відтворення відповідних соціальних і духовних цінностей. Свята, ювілеї, обряди, ритуали, церемоніали становили невід'ємну частину, характерну рису, соціально-культурну форму спілкування членів радянського суспільства. Радянська обрядовість займала важливе місце в системі виховання трудящих і була важливим регулятором соціальної поведінки людей, сприяла зміцненню зв'язків особистості і суспільства, виступала як одна з форм соціального спілкування. Впроваджені радянською владою свята й обряди в УРСР стали невід'ємним елементом радянського способу життя.

У статті І. Маслової-Лисичкіної «Масове свято як засіб виховання людини в радянську добу» досліджуються особливості системи масових свят, яку впроваджувала радянська влада в Києві з метою політико-виховної роботи з населенням та формування колективного свята ідеологічного характеру [29]. На перший план виходили державні, загальнополітичні свята, які утверджували комуністичні ідеали і цінності, трудові та революційні традиції, що призводило до нівелювання етнічної основи українських свят.

Т. Гаєвська публікацію «Державні радянські свята: історико-культурологічний аспект» присвятила аналізу системи радянських свят України в 1917 - середині 1990-х рр. [5]. Авторка доходить висновків, що протягом 1917–1991 рр. державні свята посідали значне місце в життєдіяльності суспільства. Залежно від конкретно історичних та політичних обставин вони використовувалися з ідеологічною метою, сприяючи легітимізації влади, були одним з інструментів державної агітаційної та пропагандистської політики. Вивчення державних свят протягом зазначеного періоду дозволило встановити причини їх змін.

Отже, численні монографії та статті зарубіжних, радянських, сучасних українських дослідників свідчать про те, що тема певною мірою досліджена. Наявні праці відображають різні методологічні підходи до питання святкової

культури та її ідеологічної наповненості. Водночас небагато робіт присвячено проведенню окремих свят, оскільки святкова культура розглядалась переважно в загальному контексті, її вияви групувалися за важливістю, та методам проведення. Тож, питання дослідження внутрішнього наповнення, ідеологічного спрямування та засобів впливу святкової культури на формування радянської людини в науковому просторі залишається відкритим.

2.2 Характеристика джерел і методологічні засади

Джерельна база дослідження охоплює письмові та візуальні джерела. Перша група представлена законодавчими актами, документами громадських організацій і політичних(ої) партій(ї), періодичними виданнями, джерелами особового походження. Декрети радянської влади, до роботи був залучений декрет про відокремлення церкви від держави і школи від церкви цей нормативно-правовий акт був прийнятий Радою народних комісарів 20 січня (2 лютого) 1918 року і вступив в силу 23 січня (5 лютого) того ж року. Цей документ встановлював світський характер державної влади, проголошував свободу совісті та віросповідання, позбавляв релігійні організації будь-яких прав власності і прав юридичної особи. Заклав основи для розгортання атеїстичної пропаганди і атеїстичного виховання. Також до аналізу були залучені Декрети Радянської влади, вони включають в себе законодавчі і розпорядчі акти перших тижнів Радянської влади, в тому числі вони стосувались і запровадженню нової святкової культури. Друга підгрупа представлена документами ВКП(б)/КПРС, КП(б)У/КПУ – резолюціями, постановами, рішеннями тощо. У них простежується змістове наповнення агітаційно-пропагандистської діяльності, офіційна аргументація просування певних стереотипів тощо. Періодичні видання містять повідомлення про заходи з відзначення політичних дат, присвячені їм ритуальні дії –

демонстрації, покладання квітів, збори тощо. Джерела особового походження, зокрема спогади відбивають особистісне сприйняття святкової культури радянської доби.

Значний інформативний потенціал мають візуальні джерела – плакати, вітальні картки. Плакати виступали невід’ємним елементом святкової культури. Радянський уряд потребував пропаганди та агітації своїх політичних ідей і цілей. З приходом до влади більшовиків радикально змінився формат візуальних пропагандистських матеріалів. Зникли так популярні в дореволюційний період агітаційні листівки. В умовах економічної руїни поштова служба практично припинила роботу, тому зник попит на поштові картки. Основним засобом державної пропаганди став плакат [4, с.835]. Плакат, насамперед і найголовніше - засіб агітації. Він не може, та й не повинен жити довше декількох днів. Коли треба закликати громадян до дії, впровадити в суспільну свідомість одну думку, пробудити волю, тут плакат – повновладний господар [32, с. 111]. Мова художника звучала нарівні з промовою політичного оратора. І можна сказати, що мова далеко не кожного оратора володіла такою яскравістю і мобілізуючою силою, яка була властива плакатам, ось чому кожен раз масові заходи присвячені святкуванню річниці «Жовтневої революції» були прикрашені яскравими, переконливими плакатами. Символи, зображення, гасла, які подавалися на агітаційному плакаті, є джерелом інформації щодо сенсів, які намагалися донести партійно-державні структури. Цей потенціал поглиблюють вітальні картки, що доволі широко практикувалися протягом усієї радянської доби. До бакалаврської роботи долучено кілька десятків таких зображальних матеріалів.

Отже, сукупність письмових і візуальних джерел, які висвітлюють основні етапи формування та організації святкової культури дають можливість всебічного огляду проблеми формування та трансформації святкової обрядовості СРСР. Візуальні та письмові джерела містять комплекс актуальної інформації про політику Комуністичної партії, залучення якої

обов'язкове для проведення ґрунтовного дослідження з історії радянської святкової культури.

У процесі підготовки бакалаврської роботи застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних історичних методів. Загальнонаукові – аналітично-синтетичний, логічний, проблемно-хронологічний, контент-аналізу – посприяли у визначенні архітектоніки дослідження. Вони дозволили систематизувати, проаналізувати, виявити чинники, які впливали на становлення радянської святкової культури, виявити її складники та змістове наповнення. Зі спеціальних історичних методів у процесі написання роботи застосовано ретроспективний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний. Використання історико-порівняльного методу дало змогу співставити елементи радянської обрядовості на початку доби, у міжвоєнні роки та у другій половині XX ст. Історико-типологічний метод спонукав групувати свята за змістом, жанром, церемоніалом. Завдяки історико-генетичному методу святкову культуру в УРСР простежено в еволюції.

Бакалаврська робота базується на принципах наукової об'єктивності, історизму, системності. Перший принцип спонукає до неупередженості, що забезпечується вивченням широкого спектру наукової літератури та джерел. Принцип історизму спонукає розглядати святкову культуру радянської доби у розвитку та в контексті конкретної епохи. Системний підхід є обов'язковим для будь-якого дослідження. Він дозволяє об'єднати, гармонізувати елементи святкової обрядовості, простежити їхній взаємозв'язок і вплив на формування рис «радянської людини».

Отже, історіографічний аналіз показав здобутки науковців у вивченні історії радянських свят і наявність дослідницьких прогалин. Сукупність джерел, методів і принципів дозволяє опрацювати історію становлення радянської обрядовості та її впливу на становлення «радянської людини».

РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ СВЯТКОВОЇ КУЛЬТУРИ

2.1 Новий «червоний календар» святково-обрядових дат

Після встановлення більшовицької влади на більшості територій колишньої Російської імперії радянська святкова обрядовість стала важливою складовою нової державної політики, вагомим фактором ідеологічного впливу на свідомість напівосвіченого пролетарського населення країни. Як зауважила О. Тарапон, 29 грудня 1917 р. прийняттям «Декрету про необхідність впровадження нових свят і про всебічне сприяння організації масових торжеств і видовищ» було покладено правову основу для створення системи радянських свят. Останні розроблялися та впроваджувалися в Росії, щоб згодом бути перенесеними на український ґрунт [40, с. 98]. Саме у період 1920-1930-х рр. більшовики розпочали активний процес форматування радянських державних свят. З посиленням влади виникала необхідність беззастережного слідування завданням побудови нового суспільства, встановлення нового суспільного ладу, і питання формування святкового календаря, знову постало питанням створення нової форми «упорядкування, закріплення, завчасного обчислення святкових днів і періодів» [10]. Питання про календарну реформу було поставлене вже в листопаді 1917 р. Менше ніж за два місяці проекти були підготовлені, й 24 січня 1918 р. голова Раднаркому В. Ленін підписав декрет «Про введення в Російській республіці західноєвропейського календаря» [12, с.404–405]. У підписаній Юрієм Ларіним 29 жовтня 1917 р. (за старим стилем) постанові, яку невдовзі було названо «Декрет Ради Народних Комісарів «Про восьмигодинний робочий день»», відзначалося: «Усього вихідних днів, окрім неділі щотижня, було названо п'ятнадцять, причому тринадцять – це традиційні православні свята та Новий рік, а два дні – то вже нові свята, відзначення яких стало безпосереднім результатом Російської революції. Такими стали 27 лютого (День повалення самодержавства) та 1

травня. У вересні 1918 р. святковий календар поповнився ще одним вихідним – річницею «жовтневої революції». Її було вирішено відзначати у «день фактического переворота», тобто 7 листопада [14]. Додавання нового свята на один день збільшило кількість вихідних – тепер у радянській Росії їх стало шістнадцять. Ця обставина відбилася і в ухваленому у грудні 1918 р. Кодексі законів про працю РСФРР.

Із дореволюційних свят більшовиками визнавався Новий рік (1 січня), а постановою від 2 грудня 1918 р. встановлювалися нові державні свята: День 9 січня 1905 року (22 січня), День повалення самодержавства (12 березня), День Паризької комуни (18 березня), День Інтернаціоналу (1 травня), День пролетарської революції (7 листопада). Юридичною основою для перенесення більшовицьких свят з радянської Росії в УСРР став декрет Всеукревкому від 27 січня 1920 р. «Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР», згідно якого «всі декрети та постанови УСРР скасовуються і замінюються декретами РСФРР. Останні набувають чинності і підлягають негайному виконанню» [40, с. 98].

Радянський святковий календар активно розвивався, змінювався в силу того, як змінювалися завдання пропаганди. Чимала увага у 1920-ті рр. приділялася підготовці до річниць «Жовтневої революції». У циркулярних листах до радянських органів України простежуються ідеологічне спрямування заходів. Серед пропагандистських завдань проведення привертають увагу такі: 1) підсумування революційних змін в Україні; 2) роз'яснення історичного змісту та «всесвітнього значення Жовтня»; 3) висвітлення своєрідності революції в Україні. Тиждень Жовтневих роковин мав початися вшануванням Червоної армії та героїв революції. Серед культурно-масових заходів пропонувалося проведення вечорів пам'яті, комуністичних поминок, встановлення пам'ятників, перейменування вулиць та установ тощо. До проведення святкувань мали залучатися всі наявні пропагандистські та культурно-освітні засоби [40, с. 100].

З 1922 р. встановлено День Червоної армії (23 лютого), яке транслювало стереотипний образ червоноармійця, захисника. Державна політика в відношенні до жінок висловила у встановленні в 1921 р. Міжнародного дня робітниць і селянок (8 березня), яке походить від історії боротьби за права жінок, початкове значення якого в поступово відходило на другий план. Проведенню свята було важливо надати політичного розмаху. 8 березня розглядалося як свято нового побуту, призначене для політичного виховання робітниць і залучення їх до лав пролетаріату, мобілізації сил для майбутньої міжнародної революції. У щорічних святкуваннях 8 березня влада створювала нового референта для жіночих мас – державу, яка добровільно-примусово пропонувала жінкам опановувати нові соціальні горизонти [22, с. 2]. З травня 1922 року почалася історія Свята піонерії, яке висвітлювало піонера як юного будівельника комунізму, продовжувача справ партії і комсомолу. Народжений у ці роки девіз «Піонер – усім хлопцям приклад!» Стало актуальним на багато років радянської влади. Наприкінці 1924 р. в червоний календар внесена дата 22 Січень як День пам'яті Леніна. У роки колективізації, коли потрібні були додаткові дієві засоби для пропаганди ідей колективізації, в святковому календарі з'явився День врожаю і колективізації (14 жовтня). Свято мало стати класовим. У підготовці та проведенні Дня зобов'язані були брати участь всі сільради, партійні осередки і профспілки з тим, щоб вирішувати найактуальніші завдання виконання плану хлібозаготівель.

Уже в середині 1930-х рр. було сформовано найважливіші державні свята, в яких закладалися основи радянської святкової культури та сформувалися її головні принципи, що мали найбільший вплив на формування радянської ідентичності. 1930-і рр. в СРСР – це початок індустріалізації. Владі стала важлива людина праці і успіху. Тому святкова культура транслює цінності колективної праці, сили, впевненості в завтрашньому дні. Необхідно було формувати колективні цінності, класову солідарність і політичну єдність, і свято знову стає найважливішим засобом

політичної роботи. Найважливішим святом, внесеним в 1930-і рр. в червоний календар, став всенародний День конституції 5 грудня заснований після прийняття нової, Так званої «Сталінської» конституції Надзвичайним VIII Всесоюзним з'їздом Рад 25 листопада 1936 р. Це свято знаменувало собою корінні зміни в країні, «радісне сьогодні» багатонаціональної соціалістичної держави. Річниця «Великої пролетарської революції», 7 листопада, залишалася головним святом країни передвоєнних років. За ним, за значимістю, розташувався Міжнародний день солідарності трудящих, 1 Травня.

Встановлювалися множинні святкові дні: День студентів (влітку, проте його святкування було нерегулярним), День музики, День книги тощо. Всі ці свята свідчать про прагнення влади виховати дух людини, спрямованого в прекрасне майбутнє. З цією метою було засновано і Всесоюзний день фізкультурника (Серпень), який пропагує ідею «У здоровому тілі – здоровий дух». Недарма він проводився масово, з кульмінаційним дійством на Красній площі, де в маршовому ході перед трибунами партійних діячів в єдиному пориві проходили десятки тисяч спортивних юнаків і дівчат.

У ці роки історичний календар перестав бути виключно революційним – відзначалися в безлічі забуті дати національної слави і національної культури. З'явилися фігури, обов'язкові для національного ідеологічного комплексу, – національні вожді і національний геній. Останній титул був в 1937 р. вручений Олександрю Пушкіну, сторіччя від дня загибелі якого було відзначено по всій країні масовими і літературними святами.

В ході планомірної і нещадної боротьби з релігією в 1930-і рр. все православні свята виключаються з святкового календаря. Однак в ряду значних святкових подій, що з'явилися в 30-і роки, – офіційне святкування Нового року, яке почалося з 1936 р. (замість забороненого з 1929 р. святкування Різдва Христового). Уже в 1937 р. Новий рік відзначався широко і помпезно на урядовому рівні. Свято в роки «великого перелому» перетворився в центральну фігуру радянського культурного канону і

утримувався на цій позиції протягом 1930-х рр. Одним з найважливіших медіумів внутрішньої радянзації було масове свято. По цьому каналу радянська культура в 1939-ті рр. проникла також в провінціальні міста [35, с. 273]. До початку 1940-х рр. Радянська влада шляхом створення і впровадження в життя нової видовищної культури повністю сформувала нову масову свідомість, радянської людини, зруйнувавши всі ідеологічні уявлення, що існували до 1917 р.

В період Другої світової війни святковий календар не був скасований. Звичайно в цей період скоротився масштаб святкувань, однак і в цей неспокійний для країни час, влада надавала велике пропагандистське значення масовому святу. У зв'язку з воєнним станом концепція святкової культури в країні суттєво не змінилася, значення свят для держави не зменшилася. Вже під час війни, після значних перемог для СРСР, поновилися проведення святкових дійств.

Чергові зміни, які відбулись в радянському святковому календарі пов'язані з Другою світовою війною. Найбільш грандіозним святковим подією воєнної доби став Парад Перемоги, який відбувся на Красній площі 24 червня 1945 року. Коли після її закінчення дві дати стали святковими: День Перемоги 9 травня і День перемоги над Японією 3 вересня. Однак уже в наприкінці 1946 року День Перемоги 9 травня був позбавлений статусу офіційного свята і оголошений звичайним робочим днем [2, с. 25-26].

Друга половина 1940-х років, знаменується початком відновлення народного господарства, відбувається і повне відновлення святкової культури. Червоний календар підлягає розширенню, зміни, яких зазнав святковий календар не стосувалося основних офіційних радянських свят, до переліку вже існуючих в святковому календарі пам'ятних та ювілейних дат лише додавалися нові.

Нові дати поповнили календар в 1960-х роках, в цей період він отримав багато змін. З'явилися нові червоні дати, які були присвячені окремим галузям народного господарства, так звані свята праці. Майже у кожного

трудящого людини був свій особливий день в році, коли він перебував у центрі уваги всього суспільства, ставав «героєм дня» в повному сенсі цього слова. При тому, що це були професійні свята, вони ставали всенародними, коли представники професій вшановувалися на всіх рівнях [2, с. 26-27]. У цей день йшла активна пропаганда кращих професійних традицій, народжених в ході соціалістичного будівництва, оспівувався досвід і романтика творчої праці, подавався наочний урок робочої честі, робочої гордості, в герої висувалися люди, на життєвому прикладі яких виховувалося не тільки нове поповнення кожного даного колективу, але і все молоде покоління робітничого класу країни [2, с. 27].

Кожному колективі була притаманна своя святкова обрядовість своя обрядовість. У кожен обряд і свято вкладалися колективні принципи,, які формують комуністичну ідейність, любов до своєї країни, моральні, громадянські та професійні якості, виховувалася любов до праці. У святковий календар вносяться дати, пов'язані з досягненнями радянської науки, наприклад, День космонавтики 12 квітня. Середина шістдесятих років в Радянському Союзі характеризується соціальним оптимізмом, спрямованістю в майбутнє.

У 1965 році під тиском громадськості відроджується святкування Дня перемоги як загальнонародного державного свята. День 9 травня стає неробочим. Держава була зацікавлена в цьому святі, по-перше, як в святкуванні події, що об'єднує весь народ, а по-друге, в умовах «холодної війни», - як засоби пропаганди і демонстрації оборонної спроможності і потужності СРСР [2, с. 28].

Особливе місце в святковому календарі займають свята для дітей і юнацтва, такі як Свята випускників шкіл, Книжчині іменини, Міжнародний день захисту дітей (1 червня), День народження піонерської організації (19 травня), День Всесоюзного Ленінського комуністичного союзу молоді (27 жовтня), основним змістом яких стає виховання підростаючого покоління.

Отже, наприкінці першого 20-річчя радянської влади завершилося формування радянського святкового календаря, сформовано ряд найважливіших свят для Радянського Союзу. «Червоний» календар наповнювався новими важливими для країни датами майже протягом всього існування СРСР. Основне формування святкового календаря було завершено до середини 80-х років. Уже починаючи з 1917 року була складена основна система масових свят. Створення святкового календаря свідчить про те, що радянська святкова культура виявлялася в багатстві видів і форм, що включають суспільно-політичні, військово-патріотичні, професійні, фольклорні, літературні та інші свята. Свято перетворилися на важливий елемент комуністичного побуту, сприяли комуністичному вихованню трудящих, мобілізували їх на нові трудові досягнення та успіхи в соціалістичному будівництві.

2.2 Створення символічного простору свят

Одним із найважливіших елементом життя українського народу є його національні звичаї та традиції, які відображають не лише етнічну своєрідність, але культурні, моральні цінності та історію. З моменту утворення Радянського союзу почалось інтенсивне витіснення традиційних для УРСР суспільно-побутових звичаїв, обрядів та церковних свят і ритуалів. Розпочався активний процес нищення релігійної свідомості та релігійного світогляду українського народу. Радянська влада почала розробляти й впроваджувати в життя нову радянську обрядовість, головна мета якої було комуністичне виховання радянської людини.

Одним із стратегічних напрямків комуністичної влади стало впровадження загальнодержавних радянських свят та обрядовості. Загалом свята радянської епохи мали зафіксувати основні віхи історії та культури нової держави і транслювати їх через покоління вже як традиційні радянські.

Оскільки в основі традиційної селянської культури була релігія, першочергове завдання комуністична влада вбачала в необхідності подолання релігійності населення, а відповідно усталених свят та обрядів традиційної селянської культури [20, с. 6]. Зміна традиційних та впровадження нових форм дозвілля було одним з пріоритетних напрямків соціальної політики радянської влади. На думку Н. Лебіної, дії більшовиків у цій сфері можна схарактеризувати як спробу непрямого нормування повсякденності [26, с. 229]. Як зауважує М. Рольф, радянські свята ініціювалися та контролювалися державою, що дозволяє говорити про них як про свята «офіційної культури» [35, с. 17]. Їх увиразнювала показовість, масовість, театральність. Свято було формою комунікації між владою та суспільством, яка відбувалася у просторі дозвільних практик. Радянська влада вдавалася до наповнення традиційних свят новим змістом. У ряді випадків просто знищувалася, затиралася сакральна основа й нашаровувалась радянсько-побутова. Відтак часто зовнішня форма, свого часу релігійна, наповнювалась новим змістом, що не мав відношення до релігії [20, с. 5].

Ритуали релігійні змінювали свої назви та причини, однак несли ту саму ідею, і, звісно, створювалися нові, оскільки створювалися нові штучні свята [41, с. 167]. Правову основу для створення системи радянських свят і формування нової обрядовості закладено 29 грудня 1917 р. прийняттям «Декрету про необхідність впровадження нових свят і про всебічне сприяння організації масових торжеств і видовищ». Проведення загальнодержавних радянських свят чітко регламентувалося партійним керівництвом [20, с. 7].

Розроблялись відповідні акти і впроваджувалися в РРФСР, щоб згодом бути перенесеними на український ґрунт. Упродовж 1919–1920 рр. більшовиками організовано кілька спроб проведення революційних свят («Визволення праці», «Інтернаціонал» тощо) у Києві та інших містах України [1, с. 40]. Однак, в умовах запеклої військової боротьби за владу в Україні такі свята могли проводитися лише в великих промислових містах або в місцях дислокації Червоної армії. На початку 1920-х років більшовики взяли

курс на витіснення з повсякденного життя соціуму релігійних свят і популяризацію нових святкових дат. Одним із яскравих свідчень антирелігійної спрямованості політики більшовиків стало внесення змін до календаря. Вже перші радянські декрети визначали святкові і вихідні дні, які скорочували кількість православних церковних вихідних днів і вводили радянські, котрі з часом зазнавали певних зміни [20, с. 7].

Процес активної боротьби з «релігійним дурманом» у СРСР почався одразу після Жовтневого перевороту – в 1920-х рр. «Головним нашим завданням є сприяння фактичному звільненню трудящих мас від релігійних забобонів», – йшлося в декреті Ради народних комісарів від 23 січня 1918 р. [11, с. 371-374]. Як зазначає релігієзнавець В. Єленський, відразу після революції більшовики почали бурхливу діяльність по заміні релігійних свят і обрядів новими, радянськими. Впроваджувалися так звані «червоні хрестини», «червоні Паски», які повинні були відволікати народ від традицій, мати зрозумілу йому форму та ідейний зміст [31]. Серед форм проведення свята визначалися організація параду Червоних частин, робітничої ходи, зборів, офіційних процесій, вшанування героїв і трудівників, трудових колективів, влаштувалися масові вуличні розваги [40, с. 101]. «Червоні Пасхи», правда, проіснували лише в 1920-х - 1930-х рр.

З початком колективізації та індустріалізації питання про викорінення релігії постало особливо гостро. На цей момент в сільській місцевості подекуди ще продовжували працювати церкви. Однак колективізація на селі повинна була нанести черговий руйнівний удар на діяльність решти храмів і священиків. У цей період число заарештованих серед духовних осіб збільшилася в три рази, якщо порівнювати з роками встановлення радянської влади. Частина з них розстрілювали, частина - навічно «закривали» в таборах. Нове комуністичне село (колгосп) повинно було бути без батюшок і церков. З перших місяців встановлення Радянської влади стала проводитися державна політика, що мала антирелігійну спрямованість. Особливо жорстокий характер вона прийняла в 20-30-і рр. XX ст. Звичайною

практикою стали закриття і осквернення храмів, припинення роботи релігійних організацій та закладів, масові репресії проти служителів всіх культів і віруючих. Хоча дана політика була спрямована на повне знищення релігії в СРСР, ефективність її виявилася не дуже високою. Згідно з результатами перепису населення 1937 р., віруючими залишалися 57 % населення СРСР. Загалом, ці заходи були командно-адміністративними, як говорили в СРСР: закривали і висаджували у повітря церкви, монастирі, арештовували, страчували і засилали священиків. Такі методи використовували у 1920-х рр., і це вилилось у широкомасштабну антирелігійну кампанію. Була думка, що зі знищенням церков і духовенства сама «проблема» зникне. Натомість, одним із наслідків стала поява катакомбної церкви. Нині термін «катакомбна церква», у першу чергу, асоціюється з побудуванням греко-католиків після 1946 р. Але ще в 1930-х рр. до катакомб пішли православні, тому що більше їм було нікуди йти.

Люди не відрікалися від церкви, вони продовжували молитися, хрестити дітей та ходити до церкви. В такому випадку постає запитання, як людям попри заборону влади вдалось зберігати свою релігійність. Люди зберігали віру по-різному. Повсякденна практика виживання була різною у православних і греко-католиків.

Візьмемо типове село, в якому закрили церкву. Селяни спершу використовують офіційні можливості: пишуть листи, звернення, в яких просять повернути їм церкву. Вони говорять: подивіться, які ми правильні радянські люди, ми ударно працюємо на колгоспних полях і виконуємо всі плани, тому, будь ласка, дозвольте нам ходити в церкву.

Другий метод протидії – неофіційний. Люди могли нелегально вночі збиратися в цій церкві, бо в селі контроль невеликий. Можуть домовитися з головою колгоспу. Вони навіть можуть запросити "бродячого священика", тобто такого, хто офіційно був знятий з реєстрації, але ходив від села до села і здійснював нелегальні обряди. Якщо такого священика не було, вони могли зібратися і без нього. Якщо з церкви влада зробила склад то, зрештою, люди

збиралися просто по хатах. Обряди здійснювали таємно. Провести хрещення дитини було мистецтвом. Або шукали священика, або йшли у зовсім інше місто і проводили це там вночі без офіційного запису. Так само похорон. Тоді з'явилося явище заочного похорону - ховали за світським обрядом, а потім якось просили священика освятити цю могилу.

Перша незручність у святкуванні Різдва було пов'язано з переходом на Григоріанський календар у 1918 р., церква його не визнала і Різдво припадало на 7 січня, в країні це був звичайний робочий день. Після перемоги в громадянській війні нова влада звернули увагу на церковні свята, вже восени 1921 р. пройшли антирелігійні заходи, організовані Російським комуністичним союзом молоді (РКСМ). У 1922 р. пройшли перші «червоні ялинки»: комсомольцям порекомендували обходити будинки з червоною зіркою, показуючи, що в Різдво немає ніякої святості [31]. У 1920–1930-х рр. релігійні та традиційні свята характеризувалися проведенням антирелігійних святкувань. Перший напрям реалізовувався в рамках організації «Комсомольського Різдва», «Комсомольського Великодня» і радянського Нового року. Антирелігійні святкування почалися 1923 р. з проведення «комсомольського Різдва». Уже в квітні 1923 р. XII з'їзд РКП(б) приймає резолюцію «Про постановку антирелігійної агітації та пропаганди, якою фактично передбачалося повне викорінення народних звичаїв святкування», зокрема «так званих музичних творів на релігійно-біблійну тематику». Пропонувалося збільшити видання науково-популярних книжок, розширити усну пропаганду, запровадити антирелігійну освіту в шкільній системі, а також ввести «свята та звичаї, які б відповідали вимогам соціалістичного культурного будівництва» [30]. Як наслідок, приміром, активно боролися з зимовими традиціями рішуче. Проводили антиріздвяні і антивеликодні кампанії. Дітей навчали: саме в ці свята відбувається найбільше злочинів і пияцтва. А на уроках перевіряли, чи немає на руках фарби від писанок. Разом з Різдвом таврують ганьбою і саму ялинку. Її називають антирадянщиною,

«попівським звичаєм» і релігійним мотлохом. Деякі все ж ставлять її таємно, за щільно запнутими фіранками [42].

З 1922 р. почалося вигнання Різдва Христового з території СРСР. Антиріздвяна пропаганда ґрунтувалася на агітації широких мас, які засумнівалися в колишніх традиціях і цінностях. У той же час газети викривали «примиренців», які бачили в релігійних святах лише красиві звичаї, які не заважають комуністичному будівництву [33]. Практично по всіх містах Радянського союзу комсомол «дав бій релігії», провівши на Різдво масові антирелігійні демонстрації з рядженими, факелами, оркестрами і співом революційних пісень. У багатьох місцях церковні служби були перенесені або скасовані з прагнення уникнути зіткнень з безбожниками.

Поступово трансформувалася і різдвяна ялинка, яка потихеньку перетворювалася в «комсомольську». Примітно, що два роки, з 1922 по 1924 рр., в СРСР відзначали так звані «комсомольські святки», в яких химерно перепліталися різдвяні традиції з пропагандистськими промовами і політичними доповідями. Спочатку червоні діяли тільки пропагандистськими методами, викриваючи чужий трудящим свято проклятого капіталу і чорносотенного рабства, але люди любили ялинку, і виходило так собі. Тому з 1929 р. Сталін повів глобальний наступ на релігію в СРСР – 1928 р. став останнім, коли релігійні свята (Різдво, Великдень, Духів день і Преображення) були неробочими днями [33].

Свято Великодня також підлягало трансформації. У 1930 р. через Великдень неділя перестала бути вихідним днем. Відпочивати людям «запропонували» в четвер, щоб на святкування не залишалось часу. Адже в неділю змушували працювати. Ідея не прижилася, але влада продовжувала боротьбу. У містах з'явилися ленінські суботники і недільники, а також розпродажі в магазинах. Були і масові «ходи» з музикою, опудалами священиків, використовуваними для публічного спалювання [31]. Революція закінчилася. Більшовики приступили до впровадження радянських свят, представлених червоними хрестини і Великдень, карнавалами. Вони

намагалися відвернути людей від традицій, наповнити їх життя новими ідеями – так говорить релігієзнавець В. Єлінський. Відштовхувалися вони від слів Леніна про те, що люди ходять до церкви замість театру і якщо вони почнуть дивитися спектаклі, швидше візьмуть ідеї більшовиків. Червоні Пасхи не вийшли за «межі» 1920-х – 1930-х рр., дуже швидко ставши пародією.

Антирелігійна політика була спрямована і на проведення обрядів родинно-індивідуального спрямування. На заміну церковному вінчанню з'явилися показові весілля-вечірки, колгоспні весілля, комсомольські весілля. Такі форми весілля, передусім, були характерні для сільської інтелігенції [43]. «Червоне весілля» широко практикувалося і в 1950-х–1960-х рр. Незважаючи на появу і розвиток нових форм весілля, селяни використовували деякі елементи старого традиційного весілля, вкладали в цю форму новий зміст, який відбивав нові матеріальні й духовні умови їхнього життя. Проте, незважаючи на всі намагання влади, у повоєнні роки сільське населення все більше зверталося до релігії, чому посприяла лібералізація релігійної політики радянської влади під час Другої світової війни й важке становище населення в повоєнні роки, горе і втрати під час війни сприяли все більшому відвідуванню церкви, здійсненню релігійних обрядів вдома й святкування великих релігійних свят – Різдва, Хрещення, Великодня, Трійці, Спаса, Маковія та інших. Найбільш масово населення села відзначало Паску й Різдво Христове [37].

Цікавість до обрядотворчості в хрущовський час виникла завдяки розгортанню в 1958 р. антирелігійної кампанії. Якщо колись релігію зараховували до ворогів індустріалізації, то тепер вона оголошувалася ворогом прогресу і будівництва комунізму. Одним із методів боротьби з релігією було закриття храмів та зняття з реєстрації релігійних громад. Як показує Петро Бондарчук, протягом 1960–1963 років в УРСР припинили свою діяльність 3410 православних громад [3, с. 57]. Якщо в містах тенденція до зменшення кількості присутніх в храмах на таких богослужіннях була, хоч

і просувався цей процес повільно, то в сільській місцевості люди традиційно з року в рік вирушали до храмів [3, с. 232]. Пояснити цей факт можна не лише традиційністю та консервативністю сільського населення, але і тим, що релігійні свята тут міцно вкоренилися в календар селян та позначали початок чи завершення тих чи інших видів робіт, виконуючи не лише релігійну, а й «виробничо-побутову» функцію храмів [3, с. 163]. Головною причиною складності витіснення релігійних обрядів була їх традиційність та усталеність. Таким чином, специфіка 1960-х років полягає в тому, що розробка та впровадження радянських свят відтепер ставали одним із пріоритетних аспектів у вихованні «нової радянської людини». Так, вже згадана постанова ЦК КПУ від 26 липня 1963 року стала одним із перших серйозних кроків в цьому напрямку, а продовженням її став розроблений у 1964 році проект «Правил про релігійні культи», в якому особливу увагу приділяли методам впровадження нових свят та обрядів [45, с. 90]. Процес становлення «безрелігійної» святкової культури лише інтенсифікувався після заміщення Хрущова Брежнєвим. Варто відзначити, що «нова» обрядовість та антирелігійна пропаганда стали основними брежнєвськими інструментами протидії релігії, таким чином відбувся перехід до «більш витончених» методів витіснення «народної релігійності» та суспільного впливу Церкви [46, с. 61-63]. Всі ці заходи стали інструментами поширення нової обрядовості та використовувалися і у подальшому.

Отже, зважаючи на вище викладений матеріал, можна дійти висновків, що у наведений період радянська влада не намагалась повністю знищити релігійні свята, але усілякими методами намагалась підлаштувати дані свята під свою політику. Більшовики наповнювали ці свята більшовицькою ідеологією. Поступово величезна православна країна перейшла до системи світських вірувань, сакралізації партії, її вождів і цілей. Період 1920-х – 1930-х рр. містив важливі за своїми трансформаційними впливами етапи формування силової моделі державно-церковних відносин, котрі еволюціонували від спрощеного уявлення про швидку побудову

безрелігійного суспільства до атеїстичного. Теорія і практика комуністичного будівництва в УСРР – УРСР не передбачала збереження права свободи сумління і релігійного світогляду в суспільстві.

2.3 Зміни в релігійній культурі як чинник формування радянської ідентичності людини

Як показала Н.Гогохія, в УРСР діяла ціла низка органів, що розробляли сценарії та програми конкретних свят у відповідності до настанов центру. На рівні республіки цим займалися ВУЦВК, ЦК ЛКСМУ та ЦК КП(б)У, їхні відділи агітації та пропаганди. Для підготовки до свят постановами Президії ВУЦВК створювались спеціальні Центральні урядові комісії, на місцях діяли обласні, міські, районні та заводські. Центральні комісії збирались впродовж кількох місяців напередодні свята, затверджували програми, виносили спеціальні ухвали про проведення заходу, які містили рекомендації у формі наказу про елементи святкування. Реалізація святкових програм здійснювалася за участі органів влади всіх рівнів і громадських організацій [7, с. 182].

У 1920-ті рр. розпочалася практика проведення масових гулянь трудящих. Так звані тематичні гуляння (оформлення ландшафту, приміщень, загальне оформлення свята, художні номери) підпорядковувалися основній темі свята (день книги, день кіно, день техніки). Широкою популярністю користувалися свята професій масові гуляння працівників заводів і фабрик [33]. Поява та поширення політичного карнавалу в першій половині 1920-х рр. стало можливим завдяки активному розвитку самодіяльного мистецтва перш за все клубним театральним гурткам. При цьому «на політ-карнавалах актори-аматори, як, мабуть, ніде більше, часто і органічно вступали в контакт з масами демонстрантів», перекидаючись з ними жартами, вступаючи в імпровізовані діалоги, провокуючи відповідні дії [47, с.133]. Формування та

становлення радянської культури та свят зокрема проходило під пильним контролем культармійців, працівників ідеологічних закладів. На цьому етапі бібліотеки та клуби виконували провідні функції у процесі формування радянської свідомості. Ці установи, окрім вирішення питань дозвілля, свят та урочистостей, виконували роль пропагандисько-ідеологічних закладів і відігравали одну з важливих функцій духовного формування молоді [21, с. 45].

В результаті розквіт політ-карнавалу був недовгим: при підготовці до чергового святкування, станом на 1 травня 1926 р. надійшло розпорядження відмовитися від надання демонстрації карнавального характеру. Рік по тому організатори повернулися до нього, але з обмеженнями: карнавальні елементи мали виконувати допоміжний характер, гасла відповідати політичному моменту і підлягати ретельному контролю [10].

Для початку 1930-х рр. припадають театралізовані мітинги (основна форма масової політичної агітації). Вони супроводжувалися виступами хорів та оркестрів, читців; готувалося спеціальне оформлення. Масові музичні та співочі свята. Наприкінці 1920-х-1930-х рр. у Ленінграді щорічно проводилася музична олімпіада. Олімпіада самодіяльного мистецтва поклала початок свят огляду народних талантів в яких брали участь тисячні групи людей. Часом народження радянського карнавалу вважається 1935 р. [33].

Загалом у період 1920-1930-х рр. усім святам, що відзначалися на державному рівні, була притаманна певна модель. Святкуванню була характерна помпезність, вони супроводжувалися масовими демонстраціями, багатолюдними маршами. Під час святкувань велика увага приділялась ході, на якій кожен учасник мав продемонструвати позитивне ставлення до Комуністичної партії та радянської влади. Найбільш яскравими масовими святковими парадми, які охоплювали переважну частину населення, супроводжувалися Жовтнева і Першотравнева демонстрації трудящих. З кожним роком усе помітнішим ставало прагнення до художнього оформлення святкової демонстрації. Йдеться не тільки про портрети,

прапори, гасла, транспаранти, але і про введення до святкових колон театралізованих груп, символічних фігур і побудов, декорованих машин [28, с. 104].

Такий формат святкування очікувано впливав на становлення свідомості дітей, які активно долучалися до ритуальних дій. Дедалі частіше свято перетворювалося на ефективну форму виховної роботи, усі державні свята мали на меті створити нову символіку та цінності. К. Жигульський писав модель державного свята, яка включала в себе елементи віддання почесей символам і знакам, втілювала ідею держави, демонстрацію збройної сили для підкреслення могутності, суверенності та міжнародного значення нації, публічне нагородження визначних для держави осіб [15].

У Радянському Союзі цій моделі повністю відповідали свята Жовтневої революції і Першого травня. Кожне з них тривало два дні. У день перший проходили публічні урочистості, перш за все це демонстрації трудящих, а на день «Великого Жовтня» ще й військовий парад. Ці урочисті дійства проходили в Москві на Красній площі. З трибуни мавзолею керівники партії та уряду приймали святковий парад і вітали учасників демонстрації. Другий день заповнювався концертами, розвагами, іншими культурними заходами [15].

Особливе місце в проведенні свят займало їх організація та оформлення, невід'ємним атрибутом слугували, плакати, листівки та афіші, які закликали відвідати свято та проявити свою любов і відданість країні. Першу групу становлять вітальні листівки. Для радянських людей це свято було приводом для сімейного та дружнього спілкування. Листівки були традиційною формою привітання в ті часи. Це були невід'ємні елементи передсвяткової атмосфери. Після революції 1917 р. найголовнішим завданням усіх видів друкованої продукції стала агітація трудящих мас для боротьби з внутрішніми і зовнішніми ворогами. Вони вели наступ на маси, змінюючи побут і психологію. Листівки того часу перетворилися в особливий вид друкованої продукції – крихітний плакат, що «кличе в бій» за утопічне

майбутнє. Поступово листівка втрачала своє призначення поштового відправлення. На місці, призначеному для повідомлення і адреси, почали поміщати революційні пісні або відозви. Після революції змінилася і вітальна листівка.

Окрема серія листівок про революції 1917 р. мала пізнавальний характер. На таких картках зображені важливі події, що відбувалися після взяття влади більшовиками. Є екземпляри із зображенням штурму Зимового палацу і легендарного крейсера «Аврори», боїв з Білою армією, святкування ювілейних дат та інші події.

Зображення на листівках рясніють новою революційною символікою: червоними прапорами, зірками, серпом і молотом. Основна тема листівок - заклик до «активної дії і співучасті». Яскраві листівки, випущені в 1920 році, агітували вступати в партію комуністів, закликали бути пильними. Велася смертельна ідеологічна боротьба проти народу всіма засобами масової інформації - від газет і плакатів до крихітних листків поштових відправлень. З кінця 1930-х рр. листівка була буквально перетворена на пропагандистський плакат

У 1950-ті рр. з'явилися подвійні листівки, що продавалися разом з конвертом. На них було багато вільного місця, тому їх купували для привітань і короткого викладу подій в особистому житті. Поштові картки чекали з нетерпінням, щоб дізнатися про новини, що сталися останнім часом у родичів або друзів.

Найважливішим елементом формування особистості в радянський період було політичне виховання молоді. Учасі дітей і підлітків у революційних святах, в тому числі 7 листопада, надавали особливого значення. Тому в вітальних листівках стали з'являтися сюжети із зображенням дітей [16]. Радянська мальована листівка СРСР з 7 листопада, виконана в дитячому стилі «Зі святом Великого Жовтня!» (Додаток А, Рис. А.1.) яскраво демонструє, як використовувались образи дітей, для закликів до святкування 7 листопада. Листівка зображає дівчинку яка посміхається та

відриває календар на якому дата 7 листопада. Також на її столі стоїть іграшка та червоний прапорець незмінний символ правління більшовиків.

Мальована листівка СРСР «37 роковини Жовтня. Зі святом!» (Додаток А, рис. 2.). Також виконана в дитячому стилі, зображає хлопчик, що тримає в руках прапорець, який знаменує 37 річницю Жовтня. Дитина зображена на фоні прапора СРСР. Ще одна листівка з дитячим сюжетом «З Великим святом Жовтня!» (Додаток А, рис. 3.) На ній міститися зображення дівчинка піонерка та школяра хлопчика який тримає підручник «Рідна мова» та букет квітів на дитячих лицях зображені посмішки.

З 1950-х рр. у типаж вітальних листівок з річницею Жовтневої революції увійшла композиція з кремлівських веж, рубінових зірок і квітів (переважно гвоздик). Поряд з канонічними деталями в композицію листівок входять символи, що відображають важливі події в житті країни. З використанням таких елементів виконана листівка «Зі святом Жовтня!» (Додаток А, Рис. А.4.) На якій продемонстрована демонстрація присвячена річниці Жовтневої революції 1917 р. Кремль та червоний прапор СРСР.

З кінця 1950-х рр. візуальна трансляція Жовтневої революції від плакатів знову перейшла до листівок. Звичай вітати рідних і знайомих не тільки з сімейними святами, але і з Днем Великої Жовтневої соціалістичної революції був досить поширений. Якщо хтось забував відправити вітальні листівки вчасно, то можна було відправити телеграму на художньому бланку [4, с.886].

Перемогу Жовтневої революції засоби масової інформації пов'язували з крейсером Аврора, з образом Леніна, з червоними прапорами, гвоздиками, тому на поштових листівках всі ці елементи знайшли своє відображення [17]. До таких відноситься листівка «Вся влада Радам! Слава Жовтню!», в якій поєднується сюжети з зображенням дітей та головними символами перемоги Жовтневої революції. На листівки зображений школяр у формі матроса поряд з крейсером «Аврора», хлопчик стоїть на фоні портрет батька, який був матросом (Додаток А, рис. 5.).

Так, у 1960-х рр. у малюнках стала виразно простежуватися тема освоєння космосу та інших досягнень соціалістичного ладу. Мальована листівка «Слава Жовтню!» (Додаток А, рис. 6) На ній присутні зображення радянської авіації, яка опановую космос. Листівка «Слава звершень Великого Жовтня!» (Додаток А, Рис. 7) Містить малюнок Землі, місяця, в який встромлено прапор СРСР, також серп і молот.

Особливе місце в оформленні святкової ходи займали плакати, які трансформувались відносно до потреб радянської влади. Тож, невід'ємним атрибутом проведення свята стали агітаційні плакати та транспаранти з політичними гаслами. Святкові плакати вже в 1920 р. були націлені на формування в суспільній свідомості протиставлені образів «похмурого минулого» і «світлого майбутнього», перший крок до якого зроблений 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. Такий плакат художника С. Мухарського, адресований селянину, якому пропонується вибирати: жити по-старому в світі політичного насильства, бідності і соціальних негараздів або брати участь в будівництві нового світу, де не буде голодних, знедолених і неписьменних (Додаток Б, рис. 8.)

Космічну тематику у своїй роботі «Скоро весь світ буде наш», яка вийшла в 1919 р., зачепив художник Леонід Саянський (Додаток Б, рис. 9.). Основними елементами композиції стали робочий, селянин, зоря нового життя, неминуча світова революція доведена до космічних масштабів.

Цікаво звернутися до плакату 1921 р. «Жовтнева революція - міст до світлого майбутнього» (Додаток Б, рис. 10.). На плакаті зображений товарний поїзд, що мчить під червоним прапором по кам'яному мосту. Кожен проліт мосту позначений датою: 1917 рік, 1918 року, 1919 рік, 1920 і 1921 рр. З одного боку, в культурі досліджуваного періоду товарний поїзд однозначно асоціювався з технічним і економічним прогресом.

Друга світова війна уповільнила процес розвитку радянської святкової культури. В цей період формуються нові цінності в святковій культурі. Утворюються нові свята приурочені до подій Великої Вітчизняної війни. В

усіх містах країни проводилися паради Перемоги. В подальшому парад використовуються в структурі майданних свят Мітинги-концерти - одна з форм театралізації теми мужності і єдності радянського народу.

Найбільш грандіозним святковим подією воєнної доби став парад Перемоги, який відбувся на Красній площі 24 червня 1945 року. Не тільки офіційні «червоні дати», як, наприклад, річниця Жовтневої революції, а й День фізкультурника повністю проходили в руслі довоєнних постановочних норм і з колишнім розмахом. Фізкультурний парад 12 серпня 1945 року відкрила колона Героїв Радянського Союзу, колишніх спортсменів.

Подання тривало п'ять годин, по суті, це теж був парад перемоги, але вже не військовий, а спортивний. І не випадково на трибуні Мавзолею поруч зі Сталіним стояв Д.Ейзенхауер. Союзникам продемонстрували ентузіазм і міць людських мас, виграли війну і готових знову, якщо буде необхідно, встати на захист Вітчизни. Відмітна риса святкової культури в країні Рад - її абсолютна політизованість. Свят поза держави не існувало. Тому практично всі вони були наповнені суспільно-значущим глумом. Організація свят стала однією з головних задач сформованої системи культурно-просвітительних установ.

У повоєнні роки відбувалася реабілітація архаїчного святкового календаря, набирають популярності такі свята: Колядки, Проводи зими, свято Врожаю. Відбувається активна пропаганда народної творчості. Почалося масове проведення семінарів, конференцій, присвячених організації та проведенню масових заходів. В цей час активно відкривають спеціальні установи, які готують кадри режисерів свята, - інститутів культури і мистецтв (у структурі вузів - відкриття кафедр режисури театралізованих вистав і свят).

У 1957 році в Москві, було проведено VI Всесвітній фестиваль, на який приїхали 36 тис. делегатів з 130 країн. За два тижні фестивалю було організовано 17 масових святкових дійств: мітингів проти війни, свят на воді, костюмованих балів, свят юності і любові, свят на стадіонах. Ювілеї

республік і міст: «300-річчя возз'єднання України з Росією» (1954 р.) [25, с.219].

Співочі та музичні свята. «Перше свято пісні в Прибалтиці» (Рига, 1955 «Четвертий Ленінградський свято музики, пісні і танцю »(1959 рік). «Столітній ювілей свят пісні в Естонії» (1969 р). Проведення Першого Всесоюзного фестивалю театралізованих свят (1964 г.). Програма включала проведення таких святкових дійств: «Вічно живі герої» (Запоріжжя); «Свято вогнів» (Москва); «Парад мільйонів» (Єреван); «Честь праці» (Київ); «Берізка в гостях у чинари »(Баку); «Тбілісі – місто дружби» (Тбілісі); «Космічний карнавал» (Ленінград); «Свято-карнавал залізничників» (Москва) [25, с.219].

У 1958 році календар радянських свят поповнився Днем радянської молоді (остання неділя червня). Це свято призначався для підведення підсумків досягнень держави в сфері молодіжної політики. Однак характер його проведення явно вказує на те, що він також заступав традицію купальських свят. У цей день молодіжні заходи зміщувалися до вечора, обов'язково неформальна частина проводилася на природі, з іграми, співами пісень і палаючими нічними вогнищами. Свято російської берізки (замість Трійці), Проводи російської зими (Як заступника язичницької Масниці) міцно увійшли в святковий календар радянської дійсності епохи будівництва розвинутого соціалізму. Поряд з цими, заміщають православні свята, повсюдно проводяться свята вулиць, свята міст.

З 1969 року в СРСР з ініціативи трудящих стали проводитися Всесоюзні комуністичні суботники, присвячений дню народження В.Леніна. Незважаючи на то, що їх основна мета – підвищення продуктивності праці, вони стали приналежністю святкової культури. У суботнику визначилися святкові обрядові риси: збори трудових бригад, включення робочого гудка, вручення вимпелів і перехідних червоних прапорів і т. д. В цей день проводились демонстрації, святкові зустрічі молодих робітників з ветеранами, святкові концерти. Примітно, що приурочений суботник був до

Великодня, і був необхідний для перемикання уваги трудящих мас з релігійного святкової події на ідеологічне [2, с. 28].

З'являються святково-обрядові форми, пов'язані з трудовим циклом у життя людини: Посвята в професію, Проводи на пенсію та ін. Нова громадянська обрядовість спирається на народну традиційну основу, але в той же час відображає нові ідеї, новий дух часу.

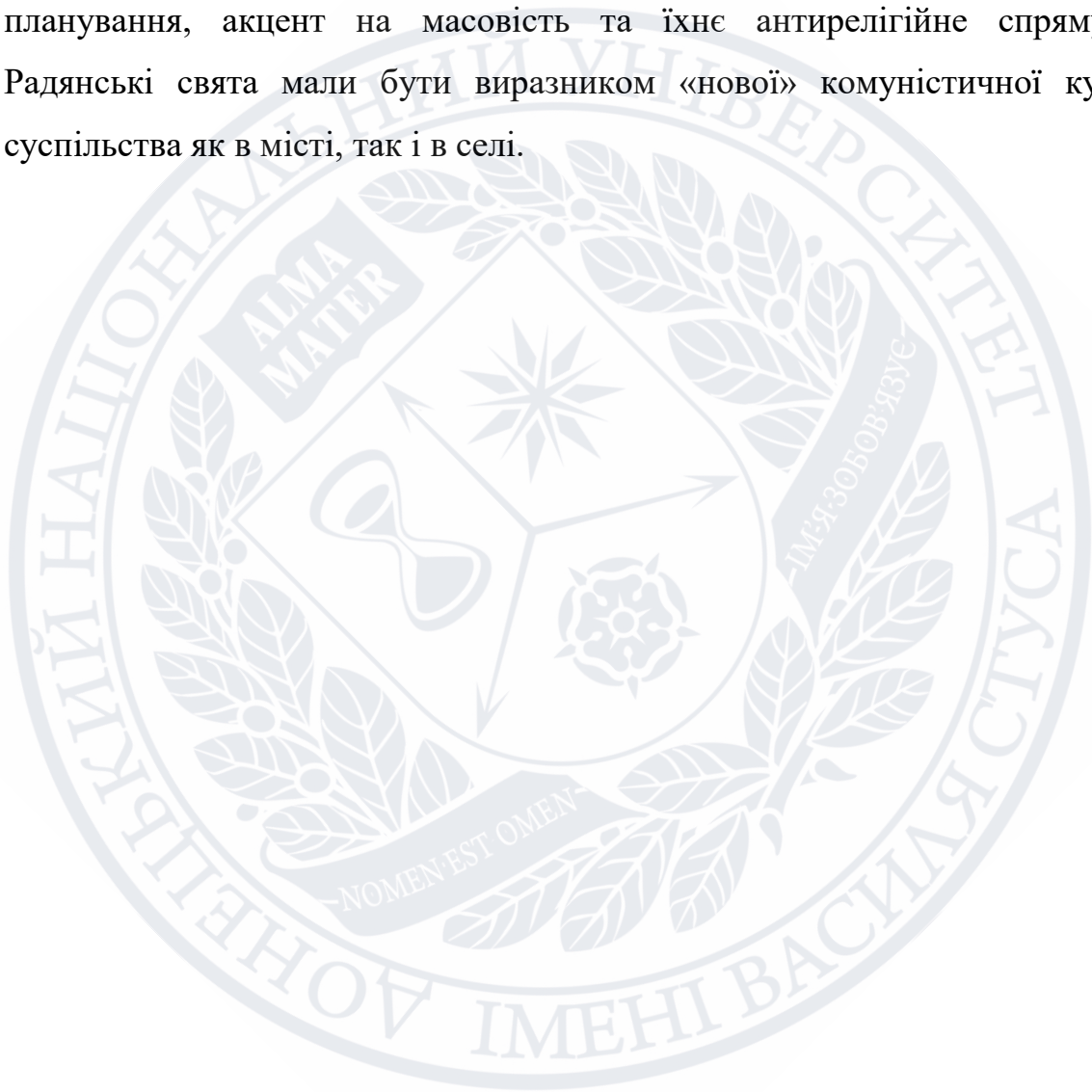
Для патріотичного виховання дітей та молоді проводились дитячі та юнацькі театралізовані свята і концерти. Перша спроба організації такого дійства відноситься до 1929 року – проведення «Першого Всесоюзного зльоту піонерів». Масовості такі заходи набувають у 1960-ті – 1970-ті роки, відбувається масове проведення дитячих та юнацьких свят: піонерських, комсомольських та творчих. Особливістю радянських масових свят періоду 1960-х рр., стає те, що вони були одним із основних інструментів творення колективної і радянської ідентичності, виховання «нової людини» [35, с.324].

Класичним став поділ свята на дві частини – офіційну та розважальну, що і дозволяло поєднувати виховну та розважальну функції. Офіційна частина свята, зазвичай, складалася із параду (військового/спортивного), демонстрації із транспарантами, портретами вождів, квітами; промов представників влади, в яких вони підводили підсумки діяльності за певний період часу, а також намагалися заохотити на трудові (а в часи війни і на військові) подвиги (інколи в промовах була і критика «відхилень» чи «перегинів» з боку окремих осіб) [35, с. 166]. Неофіційна частина включала в себе концерти, виступи самодіяльних колективів, кінопокази, а також театралізоване дійство – вистави, сценки тощо [47, с. 205].

Гостро постала проблема усвідомлення місця свята в людській культурі. Розуміння суті свята, різноманітності виконуваних ним функцій як необхідність збереження здатності розуміти минуле власного суспільства, народу, а також історію інших товариств [25, с. 205].

Отже, зважаючи на вище сказане можна зробити висновок, що у період 1920-х – 1930-х рр. відбулось формування символічного простору свят.

Було сформовано головні ідейні наповнення свят. Було сформовано основну модель святкування та проведення свят, усі свята в СРСР були під лаштовані під одну модель проведення. Обов'язковими атрибутами кожного свята були всенародні мітинги та демонстрації, які закладали в свідомості людей головні ідеї більшовицької ідеології. Протягом всього часу існування Радянського союзу найвиразнішими рисами радянських масових свят були ретельне планування, акцент на масовість та їхнє антирелігійне спрямування. Радянські свята мали бути виразником «нової» комуністичної культури суспільства як в місті, так і в селі.

РОЗДІЛ 3 ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СВЯТКОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ УСРР-УРСР

3.1 Святкова культура як елемент формування «радянської людини»

Поширення більшовицької влади та створення СРСР у 1920-х рр. спричинили запровадження змін не лише у економічній та політичній сфері політичній, під впливом радянської ідеології та пропаганди, зміни відбулись і в культурній сфері, важливим інструментом для виховання «нова людини», стала святкова культура та обрядовість.

Святкова обрядовість має важливе значення у формуванні колективних цінностей, закріпленні стереотипної поведінки, виокремленні ментальних особливостей соціумів. Найяскравіше це простежується у тоталітарних державах, зокрема в СРСР, де було сформовано цілу систему визначних дат. Із зміцненням позицій влади більшовиків наголошувалася необхідність беззастережного слідування завданням побудови «нового суспільства», встановлення «нового ладу», значна роль у якому відводилася святковому календарю.

Н. Гогохія найбільш ідеологізованим справедливо називає відзначення річниць «Жовтневої революції». Урядові святкові комісії кожного року затверджували зміст доповідей на мітингах, святкові плакати, заслуховуючи плани художнього оформлення міст, культурно-розважальних програм, формулюючи політично актуальні гасла. В результаті «Жовтневі свята» стали візитівкою тоталітаризму, демонструючи основні радянські міфи [7, с. 186].

Зміни у сфері мислення є не менш важливими, аніж зміни у сфері економіки чи політики. Це було добре відомо правлячій верхівці комуністичної партії СРСР, яка використовувала всі можливі засоби, аби виховати зразкового і відданого ідеалам Батьківщини (партії) громадянина. (Радянська тоталітарна культура як інструмент творення «нової людини»[27].

Святкова культура в Радянському Союзі стала засобом творення «нової людини», оскільки культура і життя перебувають в дихотомії один до одного, взаємодіють для спільного розвитку, то культурні трансформації стають невід'ємним елементом творення нової свідомості для радянської людини. Радянська тоталітарна система викривила розуміння культури і надала цьому поняттю цілковито інакшого змісту. Підміна понять, яка відбувалася на всіх рівнях життя, трансформуючи і святкову культуру. Спираючись на єдину ідеологію, масові свята об'єднували громадян СРСР поза національною приналежністю. Адже в один день і в один момент проходили вулицями своїх міст колони демонстрантів на всьому просторі Радянського Союзу [7, с. 187]. Як показав Ю. Каганов, святковий ритуал – важливий спосіб формування «великої родини». Керівники радянського суспільства позиціонувалися як «батьки», національні герої – «сини», держава – як своєрідна «родина». Влада декларативно визнавала право на національну специфіку свят у республіках, зокрема в УРСР, при цьому наголошуючи на домінуванні об'єднуючої складової [18, с. 323].

Творення «нової людини» з ідеологічним світоглядом і мисленням стало одним з ключових завдань в програмі adeptів побудови комунізму. Основними стовпами культури, на яких зводився культ зразкового громадянина СРСР, стали релігія, мораль і освіта, і невід'ємним елементом в становленні радянської свідомості стала святкова культура, свято перетворилось в важливий засіб для побудови нової ідеології радянської влади.

Формування суто радянської системи традицій було необхідним для того, щоб відбулося закріплення образу СРСР як єдиної та могутньої держави. Для цього були створені загально радянські символи й атрибути: Герб і Прапор СРСР, Гімн Радянського Союзу, скульптури та портрети В. Леніна, К. Маркса, Ф. Енгельса тощо. Використання цих атрибутів було обов'язковим для проведення кожного радянського свята, які впроваджувалися в повсякденне життя з другої половини ХХ ст. [29, с.106].

Важливою прикметою радянського способу життя була організація демонстрацій, святкових мітингів, змістом яких було схвалення політики, яку проводила тодішня влада. На сторінках періодичних видань прописувалися заклики до прискорення економічного розвитку, до боротьби з «буржуазною» ідеологією, що стоїть на заваді загального радянського «світлого майбутнього». У таких закладах як палаци культури, кінотеатри, школи, ленінські кімнати тощо проводилися кінофестивалі, читацькі конференції, тематичні виставки, які пропагували ленінські ідеї, політику КПРС [28, с. 107].

Влаштовуючи масові свята, які були присвячені історично значущим подіям, таким як річниці Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, ювілеї створення СРСР, 50-ти і 60-ти річчя Великого Жовтня чи 100-річчя з дня народження В. Леніна, радянське керівництво прагнуло демонструвати єдність партії та народу, процвітання радянського устрою тощо. Варто відзначити, що такі заходи слугували потужною рекламою, яка давала можливість зомбувати людей, а також створювала необхідні умови для здійснення контролю над всіма сферами людської діяльності. Активно пропагувалася ідея про те, що радянська людина, яка веде активний спосіб життя, виражає свою громадянську позицію, ставлення до певної події у колі друзів і в трудовому колективі, мала відчувати себе частиною великої соціальної спільноти радянського народу [6, с. 13]. Для свят були характерні: ретельне планування, обов'язковість участі військових частин, робітничих, партійних і громадських організацій, різноманітність використовуваних культурних форм (мітингів, маніфестацій, демонстрацій, інсценівок, урочистих засідань) [6, с. 6].

Отже, одразу ж після приходу до влади більшовиків ними було проголошено курс на створення нового суспільства, впровадженням змін, які безпосередньо торкалися новацій в святковій культурі всіх мешканців країни. Впровадження нових свят і обрядів стало продовженням експериментів з формування «нової людини» з відповідним ідеологічним базисом. Радянська

модель свят та обрядів мала на меті легітимізувати партійно-радянську систему.

3.2 Особливості державної радянської обрядовості в УСРР-УРСР

У полі нашого зору постає ідеологічний аспект святково-обрядової культури УСРР-УРСР, проблема маніпулювання суспільною свідомістю, заміщення і витіснення релігійної обрядовості, виправлення за допомогою святкової культури історичної пам'яті. Виникло протиборство радянської та української національної ідентичності, у формуванні яких важливим компонентом були свята та обряди.

В. Борисенко в роботі «Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні» наголошувалося на тому, що радянська обрядовість являє собою «критично переосмислені старі форми, які наповнюються новим, соціалістичним змістом і стають могутнім засобом впливу на суспільну свідомість». Також підкреслювалося, що новостворені обряди мали бути важливим інструментом у вихованні «нової людини», оскільки були атеїстичними. Окрім цього, ідеологічна робота мала вестися проти «застарілих традицій і форм, що несуть на собі відбитки архаїки, хуторянства, національної обмеженості» [13, с. 17]. Нові громадянські обряди мали на меті замінити традиційне релігійне освячення визначних подій в житті людини, і, в той же час, формувати «нову» радянську людину. Обрядовість була також способом показати зв'язок людини із попередніми революційними поколіннями, «бути засобом передачі від покоління до покоління передових соціалістичних ідей та уявлень, бойових та революційних, трудових традицій» [13, с. 18]. Також, однією з основних функцій нових свят мала бути інтегративна, оскільки радянські свята поширювалися на всій території держави, створюючи таким чином основу для витворення «єдиного радянського народу» [38, с. 166].

Творення комуністичного суспільства передбачало творення нової, «червоної», соціалістичної святкової культури. Мітинги, паради та демонстрації були найбільш революційною, а, отже, найбільш прийнятною для влади формою проведення свят, оскільки вони формально зберігали історичну тяглість із 1917-м роком [48, с. 205]. Саме масові свята в 1920-х роках вважали «новою формою вираження мас», що могло частково відповідати дійсності того часу, адже такі свята були ще не настільки спланованими та регламентованими, як надалі [48, с. 3]. Основу для нових «червоних дат» календаря заклав Декрет Ради Народних Комісарів від 2 грудня 1918 року, в якому було визначено перші радянські державні свята. Центральними святами для майбутньої держави ставали річниці Жовтневої революції, а також 1 Травня [13, с. 21]. Відзначення річниць Жовтневої революції взагалі стало основною подією радянського календаря, виконуючи роль початку нового відліку часу, критичної точки зіткнення старого із новим [35, с. 115]. Як пише Мальте Рольф, радянські свята претендували на культурну монополію в суспільстві вже з перших днів свого існування [35, с. 65]. Саме радянські свята мали виконувати інтегративну роль, залучаючи сільське населення до «нової» радянської культури та поступово включаючи їх у будівництво комунізму. Так, наприклад, комсомольці перших років держави вигадали свято Урожаю замість традиційних Першого та Третього Спаса [33, с. 88]. Пізніше, в 1966 році, указом Президії Верховної Ради СРСР було введено Всесоюзний день працівників сільського господарства, до якого і стали приурочувати святкування дня Урожаю [16, с. 168]. У тому ж 1966 році проходить перший офіційно встановлений (тобто всесоюзний) день Урожаю, який має бути «яскравою демонстрацією сили і могутності колгоспного ладу, величі і краси мирної праці радянських хліборобів» [23, с.53].

Увесь комплекс радянських свят років мав на меті наповнити календар новими святковими обрядами, заміщуючи «пережиткові» релігійні та імперські свята і обряди. Протистояння «нового» і «старого» активно

використовувалося для пропаганди та популяризації «нової» святкової культури [35, с. 85]. 1927 рік став одним із найактивніших у сфері творення масового радянського свята, адже святкування 10-річчя революції стало вагомим поштовхом до уніфікації різнорідних місцевих сценаріїв революційних свят та створення своєрідного «зразкового» святкування.

Свято набуває масовості, сама масовість – основна риса радянських свят – також ставала об'єктом ретельного планування і причиною застосування добровільно примусового порядку присутності на святкуванні. Адже звіти про проведення свят надсилалися із регіонів у Москву, і кількість учасників аж ніяк не могла бути меншою, ніж у попередньому році [34, с.95]. Таким чином, завдяки масовості влада намагалася продемонструвати єдність і згуртованість радянського народу, його відданість партії та вождю, окрім цього масове свято ставало способом легітимації та (авто)репрезентації влади. [35, с. 95]. Мальте Рольф також стверджує, що це ставало засобом маніпулювання людьми та каналом провадження політики режиму в життя. З погляду пересічного радянського громадянина, свято було шансом долучитися до величезного колективу [35, с. 7-21].

Основною рисою нової святкової культури стала масовість: проведення мітингів, демонстрацій. Традиційний підхід до свята як до відпочинку, коли на будь-які види роботи накладено табу (виходячи з опозиції свята/будні) замінювався пропагандою працьовитості в будь-який час, навіть у святковий: суботники, що носили врочистий характер, стали святами одночасно праці і відпочинку [9, с. 135].

На заміну видовищності церковних відправ та народних забав пропонувалось наситити пролетарські свята державною червоною символікою і атрибутикою (в обрядових залах під час обрядів «Одруження» та «Народини» обов'язкові зображення гербів СРСР або УРСР, встановлюються державні прапори СРСР або УРСР, бюст, барельєф або портрет В.Леніна) [36, с. 5]. В сфері родинної обрядовості замість церковного хрещення насаджувалися «червоні хрестини» та «октябрини» [41,

с. 15] Посвячення у жовтенята, піонери та комсомольці стали своєрідними обрядами ініціації для дітей і молоді. Чільна увага приділялась музичному оформленню свят, обов'язковою стала участь у них хорів [9, с. 35]. Основною ціллю радянських свят їх творці вважали ідейно-політичне, трудове, моральне, інтернаціональне, атеїстичне та естетичне виховання трудящих [8, с. 5].

У 1960-ті рр. обрядовість в Україні стає величезним державним проектом, і в грудні 1969 р. ЦК КП України створює Комісію з вивчення і впровадження в побут нових цивільних обрядів при Президії Верховної Ради Української РСР, і так само комісії при виконкомах місцевих Рад депутатів трудящих в областях, районах, містах, селах і селищах. До розробки нової соціалістичної обрядовості широко залучали громадськість: вчених науково-дослідних установ, письменників, діячів культури і мистецтва, партійних, радянських, профспілкових, комсомольських працівників. Агітаційну функцію виконували чисельні рекомендації, пропагандистсько-методичні кольорові фільми, альбоми. На спеціальних куштових семінарах готувались «кваліфіковані спеціалісти по проведенню сучасних свят та обрядів». Брала участь у створенні нових свят та обрядів і деякі етнографи. Займаючись співробітництвом з партійними і комсомольськими організаціями, центрами наукового атеїзму, державними управліннями культури і будинками культури, вони писали сценарії, брали участь у конференціях, визначаючи, що можна було б запозичити з минулого [9, с. 187]. Поступово формується градація свят. Всенародні (державні). У Радянському Союзі, згідно з Указом Верховної Ради СРСР «Про святкові і пам'ятні дні» від 1 жовтня 1980 р. до категорії всенародних свят належали Річниці жовтневої революції – 7-8 листопада; День народження В. І. Леніна – 22 квітня; День міжнародної солідарності трудящих – 1-2 травня; Свято Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років – 9 травня; День Конституції СРСР – 7 жовтня; День утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік – 30 грудня; День Радянської Армії і Військово-Морського флоту –

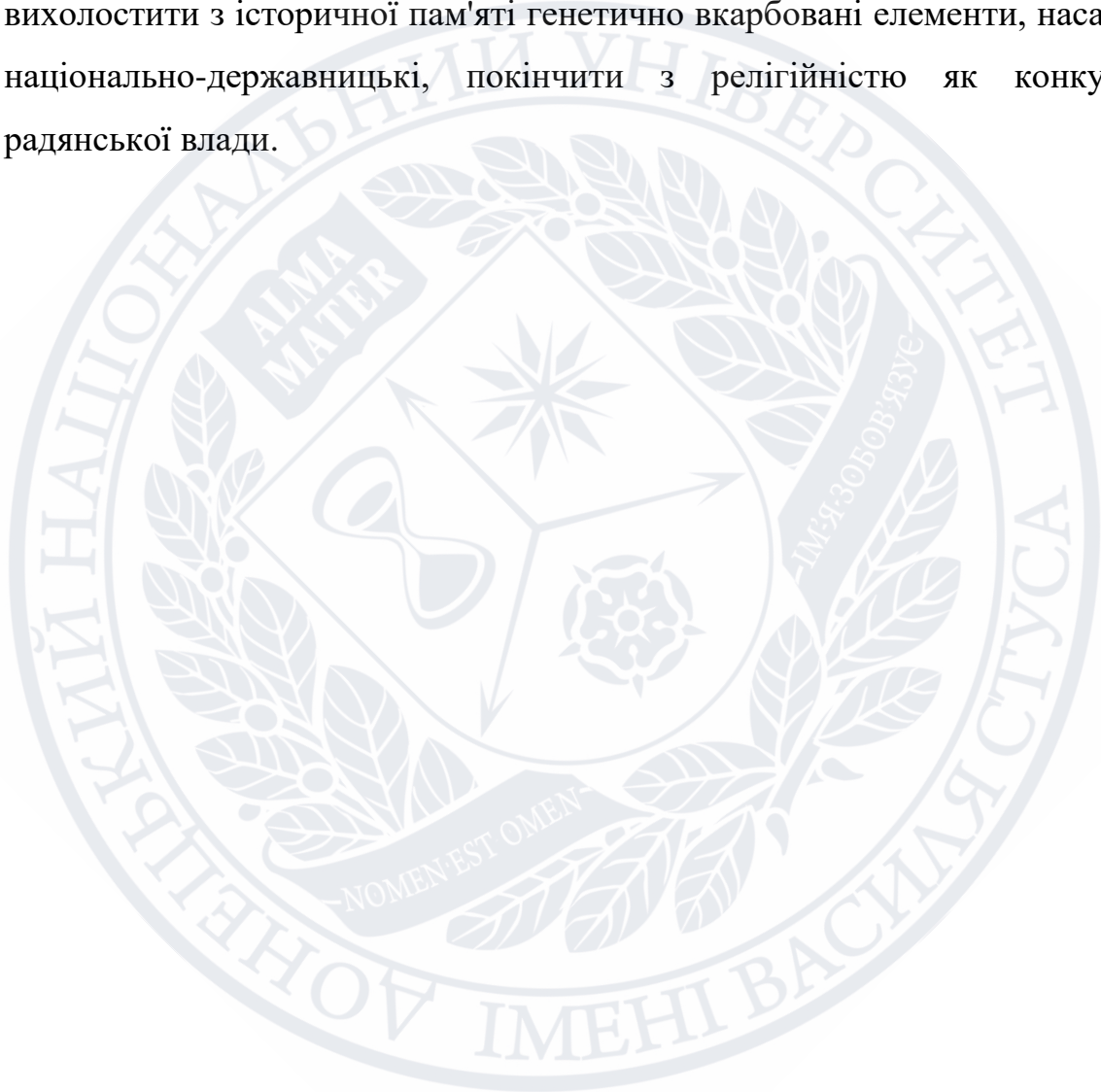
23 лютого; Міжнародний жіночий день – 8 Березня. В червні 1984 р. до них додалося ще й дев'яте свято – День знань (1 вересня) [19, с. 187].

Трудові – свято першої борозни, свято урожаю, свято праці, посвячення в робочий клас, посвячення в землероби, свято серпа і молота, свято механізатора, свято тваринника. Календарні – новорічні щедрівки, свято весни, свято золотої осені, свято квітів, свято зустрічі весни з літом, купальські свята, свято проводів зими. Побутові – урочисті реєстрації шлюбів, новонароджених, свято вшанування ветеранів, вшанування пам'яті загиблих воїнів і померлих земляків, комсомольсько-молодіжні весілля, проводи в армію, свято повноліття, новосілля [19, с. 187]. У відділ агітації і пропаганди ЦК КПУ з областей надходили бравурні повідомлення про успішне впровадження в побут трудящих нових радянських свят і обрядів. Так, із Житомирської області 1 вересня 1967 р. повідомлялося: «...В кожному місті та селі були створені комісії по проведенню огляду-конкурсу, які чимало зробили для вивчення, узагальнення і пропаганди нової обрядності. За час конкурсу проведено 384 свят першої борозни, 467 свят врожаю, 399 свят праці, 177 посвят у робітничий клас і хліборобську сім'ю, 487 свят механізатора, 483 свят тваринника, 352 вшанування ветеранів праці, 109 інших трудових свят. За новими обрядами проведено 5 тис. 730 урочистих реєстрацій шлюбів, 7 тис. 122 урочистих реєстрацій новонароджених, 1422 комсомольських молодіжних весілля, 1313 проводів в армію, 670 свят повноліття, 487 колективних відзначень новосілів» [19, с. 187].

Водночас, на зауваження Ю. Каганова, у процесі поширення радянських свят мали місце виразні вияви формалізму. У місцях, які стали символами пам'яті радянських людей, ритуали покладання вінків і квітів нерідко втрачали значення священних ритуалів, перетворюючись на один з елементів тієї чи іншої церемонії [18, с. 324]. Загалом ефективність заходів зі впровадження радянської обрядовості, наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. у радянській святковій культурі різко знизилася. Натомість посилюлися

кризові тенденції, що проявилось у ставленні людей до проведення різноманітних історично-державних річниць [29, с. 109].

Отже, впровадження нових свят і обрядів у післясталінську епоху стало продовженням експериментів 1920-х – 1930-х рр. з формування радянського громадянина з відповідним ідеологічним базисом. Радянська модель свят та обрядів мала на меті легітимізувати партійно-радянську систему, вихолостити з історичної пам'яті генетично вкарбовані елементи, насамперед національно-державницькі, покінути з релігійністю як конкурентом радянської влади.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі проаналізовано та досліджено святкову культуру та безпосередньої її вплив на формування радянської людини, простежено трансформаційні процеси які застала святкова обрядовість в ході змін політичної пропаганди радянської влади. Також простежено та проаналізовано розповсюдження та вплив радянської святкової культури на зміни в соціокультурному середовищі на території УСРР-УРСР.

Радянські масові свята почали активно розроблятися одразу після встановлення радянської влади, та закріплення ідеологічної бази правління СРСР. Становлення радянської святкової культури включало в себе низку заходів, серед яких розробка сценаріїв, залучення спеціальних кадрів та мас медіа для популяризації свят, а також заснування спеціальних установ для вивчення та реалізації нової обрядовості. «Нові» свята та обряди, як масові, так і сімейні, повинні були також прищеплювати громадянам бажані владою цінності

Зважаючи на вищевикладений матеріал, доходимо висновків, що зміни стосувались всієї обрядової культури на території СРСР, найбільших трансформацій зазнала релігійна святкова обрядовість. Радянська влада робила рішучі по кроки до знищення релігійної обрядовості і мала на меті покінути з релігійністю як конкурентом радянської влади. Відбувалася поступова радянська святкової буденності, не беручи до уваги, що народні традиції й релігійні свята займали провідні позиції в повсякденному житті людей. У повоєнні десятиліття тривав активний пошук нових святкових форм цивільних свят і обрядів, що збіглося з антирелігійної кампанією. Радянська релігійних свят виступала однією з форм підпорядкування громадян потребам тоталітарної держави

Протягом 1920-х – 1930-х рр. було сформовано ряд важливих для Радянського Союзу державних свят, які підлягали постійним трансформаціям, в першу чергу це пов'язано політичними з цілями та

завданнями які перед собою ставив уряд СРСР. Тому жодне свято не проводилось без відома влади, вони формували ідейне наповнення, визначали правила проведення. Свята мали на меті зафіксувати основні віхи історії та культури нової держави і транслювати їх через покоління вже як традиційні радянські. Основним завданням державних свят стало розповсюдження та утвердження більшовицької ідеології, що, в свою чергу, не могло не відобразитись на ідентичності радянської людини.

У дослідженні простежена еволюція святкової обрядовості у вітчизняній культурі, як на хронологічному, так і на структурному рівнях. При цьому визначено, що в історичному процесі трансформацій свято втрачає першочергову задачу, воно на пряму залежить від соціальних орієнтирів суспільства.

Від 1920-х рр., до самого розпаду СРСР, саме свята стають ключовим елементом антирелігійної та виховної політики влади. Святкова культура виступала одним з ключових елементів формування «нової» радянської людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Аль-Анні А. Кузіна Н. Державна політика по впровадженню радянської обрядовості в Українській РСР. *Етнічна історія народів Європи*. 2012. Вип. 38. С. 40-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2012_38_9.
2. Аніконова Т. Святковий календар у формуванні ціннісних установок суспільства URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prazdnichnyy-kalendar-v-formirovanii-tsennostnyh-ustanovok-obschestva>.
3. Бондарчук П. Релігійність населення України у 40-80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін. Київ, 2009. 381 с.
4. Бордюгова Г. Революция-100: реконструкция юбилея; под ред. Геннадия Бордюгова. Москва: АИРО-XXI, 2017. 1088 с.
5. Гаєвська Т. Державні радянські свята. *Культурологічна думка*. 2013. № 6. С. 153–159.
6. Генкин Д. Массовые праздники. Москва: Просвещение, 1975. 140 с.
7. Гогохія Н. Культура масових свят та українське суспільство в 1930-х роках. *Краєзнавство*. 2010. №3. С. 183-189.
8. Гошко Ю., Дмитерко Р., Здоровега Н. Соціалістична обрядовість на Україні: історичний досвід та сучасні проблеми. Київ, Наук. думка, 1983. С. 223.
9. Громова Н. Радянська історіографія календарної обрядовості українців. URL: <http://www.ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2010/32/articles/19.pdf>.
10. Грошкова С. Судьба религиозных праздников в Советской России (1917–1920-е годы). URL: <https://www.yararchive.ru/publications/details/247/>.
11. Декрет о свободе совести, церковных и религиозных обществах. *Декреты советской власти: сб. док.* / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; Ин-т истории АН СССР. Москва: Политиздат, 1957–1997. Т. 1: 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. / подгот. С. Н. Валк и др. С. 371–374.

12. Декреты советской власти. Том I. 25 октября 1917 г. - 16 марта 1918 г., Москва. Государственное издательство политической литературы, 1957. 626 с.

13. Дзюбчук К. Становлення радянської обрядовості в УРСР (кінець 1950-х – 1960-ті рр.). URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13439/Dziubchuk_Stanolennia_radianskoi_obriadovosti_v_URSR_%28kinets_1950-1960_rr.%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y

14. Єфіменко Г. «День фактического переворота» та інші неробочі дні радянської України. URL: <http://likbez.org.ua/ua/ukrayinska-den-fakticheskago-perevorota-ta-inshi-nerobochi-dni-radyanskoyi-ukrayini.html>.

15. Жигульский К. Праздник и культура: праздники старые и новые. Размышления социолога. Москва, Прогресс, 1985. 336 с

16. Золотова Т.Н. Русские календарные праздники в Западной Сибири (конец XIX-XX вв.), Омск, 2002. 234 с.

17. История праздников в почтовых открытках. URL: <https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2019/05/11/istoriya-prazdnikov-v-pochtovyh-otkrytkah>

18. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія / Наук. ред. Турченко Ф.Г. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.

19. Каганов Ю. Радянські свята та обряди у контексті ідеологічної політики в Україні в другій половині XX ст. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_36_33

20. Киридон А. Индоктринация радянськості: обрядово-святковий канон як маркер формування атеїзованого суспільства (1920–1930-і рр.). URL: <file:///C:/Users/GRAND/Downloads/130208-Текст%20статті-278923-1-10-20180504.pdf>.

21. Кісла Г. Ідентичності українських студентів як фактор конструювання міжетнічних відносин. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 19–20. С. 51.

22. Козлова Н. Міжнародний жіночий день 8 березня як інструмент формування радянської політичної культури. URL: <file:///C:/Users/GRAND/Downloads/mezhdunarodnyy-zhenskiy-den-8-marta-kak-instrument-formirovaniya-sovetskoj-politicheskoy-kultury.pdf>.

23. Компарис П., Закович Н. Советская гражданская обрядность. Москва, 1967. 254 с.

24. Красильникова Е. И. «Мы помним день 7 ноября!». Октябрьские торжества в Сибири: коммеморативный аспект (1920–1945) : монография. . Новосибирск: Золотой колос, 2018. 226 с.

25. Лазарева Л. История и теория праздников: учеб. пособие.. 3-е изд., испр. и доп. Челябинск, 2010. 251 с.

26. Лебина Н. Повседневная жизнь советского города. СПб. Журнал «Нева», 1999. 229 с.

27. Левченко Л., Прокіп В. Радянська тоталітарна культура як інструмент творення «нової людини» URL: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/politika/radanskatotalitarnakulturaakinstrumentttvorennanovoieludiniavtorilevcenukludmilaprokipvolodimir>.

28. Мазаев А. Праздник как социально-художественное явление. Опыт историко-теоретического исследования. Москва, Наука, 1978. 392 с.

29. Маслова-Лисичкіна І. А. Масове свято як засіб виховання людини в радянську добу. Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство. 2016. Вип. 34. С. 104-110.

30. Нагорна Л. П Ідентичність національна. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 672 с.

31. Негода Т. «Красная Пасха»: как «праздновали» Пасху в СССР. URL: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/krasnaya-pasha-kak-prazdnovali-pashu-v-sssr-606788.html>.

32. Полонский. В. Русский революционный плакат. Москва: Государственное издательство, 1925. 192 с.

33. Праздники в Советском Союзе. 1920–1985 гг. URL: <https://studfiles.net/preview/3561855/page:7/>.

34. Пронина И. Массовый праздник в советской социокультурной модели. URL: <file:///C:/Users/GRAND/Downloads/massovyuy-prazdnik-v-sovetskoy-sotsiokulturnoy-modeli.pdf>

35. Рольф М. Советские массовые праздники. Москва: РОССПЭН, 2009. 439 с.

36. Сабурова Л.М. Об изучении народных обрядов. Фольклор и этнография: Обряды и обрядовый фольклор. Л., 1974.

37. Скідан Д. Радянiзацiя релiгійних свят. URL: [file:///C:/Users/GRAND/Downloads/7596-Текст%20статтi-15256-1-10-20191127%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/GRAND/Downloads/7596-Текст%20статтi-15256-1-10-20191127%20(2).pdf).

38. Слущка Ю. Від божественного до мирського: традиції та інновації в радянських ритуалах. *Схід*. 2013. № 4. С. 166–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2013_4_31.

39. Советские открытки СССР с 7 ноября. URL: <https://kolybanov.livejournal.com/4775867.html>.

40. Тарапон О. Державні свята в Україні 1920 – 1930-х рр. як засіб формування радянських політичних цінностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 15, 2016. С. 96-102.

41. Тульцева Л.А. Современные праздники и обряды народов СССР. Москва: Наука, 1985. 191 с.

42. Фомин. М. Как репрессировали Рождество. URL: <http://back-inussr.com/2015/01/kak-repressirovali-rozhdestvo.html>.

43. Цыпин В. История Русской Православной Церкви, 1917–1990: Учебник для православных духовных семинарий. Москва: Издательский дом «Хроника», 1994. 256 с.

44. Черенков М. «Церква тих, хто вижив». *Університетська кафедра*. 2013. № 2. С. 195–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2013_2_19.

45. Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. 2-ге вид., переробл. і доп. Харків: Акта, 2015. 252 с.

46. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х початок 1970-х рр. Харків, Акта, 2011. 468 с.

47. Шульпин А. Самодеятельный театр 20-х годов. Самодеятельное художественное творчество в СССР. Очерки истории 1917-1932, 2000. 200 с.

48. Шумихина Л., Попова В. Теорія і практика. 2012. № 5. 205 с.. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/estetika-paradov-i-demonstratsiy-kak-prazdnichnyh-ritualov-sovetskoy-kultury>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Зображення вітальних карток

Рис.1. «Зі святом Великого Жовтня!», 1954 р. [39]

Рис.2.«37 роковини Жовтня. Зі святом!», 1954 р. [39]

Рис.3. «С Великим праздником Октября!», 1953 р. [39]

Рис..4. «Вся власть Радам! Слава Жовтню!» 1987 р. [39]

Рис.5. "Вся влада Радам! Слава Жовтню!» [39]

Рис.6. Інтеркосмос. Слава звершень Великого Жовтня!,
1979 р. [39]

Рис.7. «Слава Жовтню!», 1967 р. [39]

Додаток Б. Зображення плакатів

Рис.8. До жовтня. 1917. Після Жовтня, 1920 р. [4, с.858].

Рис.9. Скоро весь світ буде наш, 1919 р. [4, с.856]

Рис.10. Жовтнева революція - міст до світлого майбутнього, 1921 р.

[24, с.214]